

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Témata týkající se smrti z pohledu dětí předškolního věku a jejich rodičů

Vypracoval: Michaela Nováková

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Plachá, Ph. D.

České Budějovice 2023

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Témata týkající se smrti z pohledu předškolních dětí a jejich rodičů* vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznam citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

.....
Michaela Nováková

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala vedoucí bakalářské práce Mgr. Veronice Plaché, Ph. D. za její odborné vedení, cenné rady a vstřícnou komunikaci. Děkuji všem dotazovaným za ochotu sdílet se mnou toto téma. Rovněž děkuji svým blízkým za morální i duševní podporu.

ABSTRAKT

Bakalářská práce je věnována problematice smrti z pohledu předškolních dětí a jejich rodičů. Teoretická část je zaměřena na samotnou problematiku a možnosti, jak mohou rodiče se svými dětmi předškolního věku otevírat a sdílet témata týkající se smrti. Budou představeny poznatky odborné literatury vztahující se k náročnosti těchto témat a také vývoj konceptu smrti u dětí. Cílem praktické části je přiblížit postoje a zkušenosti rodičů s touto problematikou a jejich názor na otevírání těchto témat i v prostředí MŠ. V rámci kvantitativního šetření byly použito dotazníkové šetření, které bylo následně doplněno kvalitativní sondou, ve které byl proveden hloubkový rozhovor s rodiči, jejichž děti se setkali s někoho úmrtím. Ukázalo se, že pro samotné rodiče je velmi složité dětem téma smrti vysvětlit. Neměli by se bát s dětmi mluvit, odpovědět jim na otázky, a hlavně jim svým životem a příkladem ukázat, jak si poradit s touto náročnou životní situací.

Klíčová slova:

smrt; truchlení; předškolní dítě; rodič; mateřská škola

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the issue of death from the perspective of preschool children and their parents. Theoretical part is aimed on the issue itself and the ways in which parents can open up and share topics related to death with their preschool children. There will be presented knowledge from the literature regarding the difficulty of these topics and the development of children's conceptions of death. The aim of practical part is to present parents attitudes and experiences with this issue and their opinion to opening up these topics in the preschool. The quantitative investigation used a questionnaire survey, which was then complemented by a qualitative probe in which was performed-depth interview with the parents which children has experiences with someones death. It showed out that parents themselves found it very difficult to explain the topic of death to their children. They should not be afraid to talk to their children, to answer their questions and, above all, to show them because of their own life and experiences how to be equal with this difficult life situation.

Key words:

death; mourning; preschool child; parent; Kindergarten

Obsah

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Specifika dětské pojetí smrti.....	10
1.1 Porozumění smrti u předškolního dítěte	10
1.2 Kognitivní vývoj v předškolním věku	11
1.3 Vývoj porozumění smrti	12
1.4 Smutek a truchlení u dětí	13
2 Smrt v sociokulturním kontextu	16
2.1 Od historie k současnosti.....	17
2.2 Vliv náboženství na postoj společnosti ke smrti	18
2.3 Vliv digitálních médií	18
2.4 Vliv dětské literatury	19
3 Jak s dětmi mluvit o smrti	22
PRAKTICKÁ ČÁST	24
4 Metodika výzkumu.....	24
4.1 Cíl smíšeného výzkumu	24
4.2 Výzkumné otázky.....	24
4.3 Metody výzkumného šetření.....	24
4.4 Výzkumný soubor	25
4.5 Etické aspekty výzkumu.....	26
5 Kvantitativní výzkum.....	27
5.1 Výsledky dotazníků	27
5.2 Závěrečné shrnutí.....	36
6 Predstavení výsledků rozhovorů.....	37

6.1	Stručné představení respondentů:.....	37
6.2	Výsledky rozhovorů	38
6.3	Závěrečné shrnutí.....	44
7	Porovnání výsledků kvantitativní a kvalitativní části	46
ZÁVĚR.....		47
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ		48
SEZNAM DĚTSKÝCH KNIH, NA KTERÉ V TEXTU ODKAZUJI		50
SEZNAM PŘÍLOH		51
PŘÍLOHA 1 – DOTAZNÍK		52
PŘÍLOHA 2 – SEZNAM GRAFŮ A TABULEK		53
PŘÍLOHA 3 – ROZHOVOR		54
PŘÍLOHA 4 – PŘEPIS ROZHOVORŮ.....		55

ÚVOD

Každý den se z jakéhokoliv média dozvídáme zprávu o někoho úmrtí. V této těžké době, kdy celý svět zasáhla pandemie koronaviru je situace ještě mnohem složitější, než tomu bylo před pár lety. Proto je tedy velice důležité, aby bylo právě téma vnímání smrti dětmi zpracováno do odborné práce, která může do budoucna pomoci rodičům či pedagogům, kteří se setkají s dítětem prožívajícím tuto velmi těžkou zkušenost. Věřím také, že mě průzkum, který bude na základě této odborné práce proveden, dokáže alespoň trochu lépe připravit na situaci spojenou s úmrtím, ať už v osobním životě nebo při práci v mateřské škole. To byl také jeden z podnětů, který mě přivedl k výběru tohoto tématu. Dalším důvodem byl fakt, že jako 7leté dítě jsem se musela vyrovnat se smrtí svého tatínka a během dalších dvou let jsem se se smrtí setkala při ztrátě dalších dvou členů blízké rodiny. Ačkoliv se jednalo a poměrně krátkou dobu, s každou z těchto ztrát jsem se vyrovnávala jiným způsobem. Z tohoto důvodu jsem se o tomto tématu chtěla víc dozvědět a tato odborná práce mi k tomu dala skvělou příležitost, a právě proto je z výše zmíněných důvodů zaměřena právě na to, jak děti smrti rozumí, jak se s ní vyrovnávají, jak se jejich porozumění v různých věkových stádiích vyvíjí a jak jim s tímto porozuměním pomoci.

Hlavní literárním zdrojem informací byla díla týkající se tématu smrti od autorky Elisabeth Kübler-Rossové, která pracovala jako lékařka s umírajícími a téma thanatologie přiblížila široké veřejnosti. Dalším stěžejním zdrojem pro tuto práci byla dětská literatura zaměřená na pomoc dětem s chápáním takto náročného tématu.

V první kapitole lze najít zpracované téma specifika dětského pojetí smrti. Kromě vývoje tohoto porozumění od narození až po úmrtí uvádím také teorii kognitivního vývoje švýcarského psychologa Jeana Piageta. Dále zde také najdeme porozumění smrti u předškolního dítěte či téma truchlení a smutku. Druhá kapitola pojednává o tématu smrti v sociokulturním kontextu neboli o tom, jak se vyvíjí vnímání smrti od historie až po současnost a také různé faktory, které toto vnímání ovlivňují. Jako další jsou zde uvedeny vlivy digitálních médií a dětské literatury, které toto vnímání také ovlivňují. Poslední kapitola z teoretické části je věnována tématu, jak s dětmi o smrti mluvit. Je zde podrobně rozebráno, jak s dětmi o smrti komunikovat a jak toto téma s nimi více rozebrat.

Cílem mé bakalářské práce je tedy představit podněty a doporučení pro komunikaci s dětmi o tématech vztahujících se ke smrti. Kromě odborné literatury budu vycházet i ze zkušeností rodičů, jejichž děti se s úmrtím někoho blízkého již setkaly. Věřím, že z provedeného výzkumu zjistím patřičné informace, které v budoucnosti využiji i já, ať už v osobním či profesním životě.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Specifika dětské pojetí smrti

Smrt je nevratná a je to nevyhnutelná součást života. Nikdo z nás se nedokáže smrti vyhnout. Smrt je tedy nedílnou součástí života, který začíná narozením a končí smrtí. Jako lidé potřebujeme jakousi hranici, která ukončuje náš příběh. (Nezbeda, 2016, s. 13)

Děti se již ve velmi raném věku smrtí velice zabývají. Jejich obavy ze smrti na ně mají velmi velký vliv, ovlivňují jejich prožitky. Otázky o smrti se u malých dětí objevují nečekaně, avšak většina z nich o tomto tématu přemýšlí téměř denně, na což poukazuje Yalom ve své publikaci, když popisuje situaci, ve které se svého pětiletého syna zeptá na otázku „Jak často na věci o smrti myslíš?“. Odpověď chlapce na tuto otázku zněla: „Nikdy na to nepřestávám myslet.“ (Yalom, 2006, s. 86) Je proto velice důležité, abychom s dětmi toto téma řešili již v raném věku, pokud se o něj začnou zajímat.

Z hlediska vnímání se liší pohled na smrt nečekanou (náhlou) či smrt po dlouhodobé nemoci, při které se často dokážeme alespoň trochu psychicky připravit na nevyhnutelné. (Matějček, 1992, s. 139)

1.1 Porozumění smrti u předškolního dítěte

„To, co děti dosud nechápou, zpracovávají hrou.“ (Rogge, 2005, s. 165)

Nelze předem říci, kdy otázky o smrti od dítěte přijdou. Úvahy o smrti totiž přichází s věkem a nemají nic společného s aktuálními událostmi v rodině. Dítě se vyvíjí a proměňuje se i jeho porozumění světu, přirozeně si všímá všeho, co ho obklopuje. Dokonce i když nedošlo k přímému setkání dítěte s úmrtím, může se nečekaně na smrt ptát a jedná se tím o normální emocionální i kognitivní vývoj. Tyto otázky jsou v takovém případě známkou zrání. (Rogge, 2005)

Děti, jak již bylo výše zmíněno, o tématu smrti hodně přemýšlí. Proto v případě, že dítě přijde za dospělým s otázkou ohledně smrti je důležité, aby s ním dospělý o tomto tématu mluvil. Měl by se ale vyvarovat určitého zkreslování, například přirovnávání

smrti ke spánku je naprosto nežádoucí, a to hlavně z důvodu, že nejmenší děti tomu můžou špatně porozumět a vznikne u nich reálný strach z usnutí ať už sebe, tak i svých blízkých. Potom třeba může dítě v noci často navštěvovat ložnici rodičů, během kterých rodiče hladí nebo se je všemožně snaží probudit, aby se ujistilo, že jsou naživu. U dítěte se to poté může projevovat strachem z usnutí, neklidným spánkem či úzkostnými sny.

Pokud se již dítě setká s úmrtím někoho blízkého, potřebuje oporu od blízké osoby, které věří a cítí se s ní v bezpečí. Velmi také pomáhají rituály, během kterých má dítě možnost se se zemřelým správně rozloučit. Loučení je nepostradatelnou součástí života, která nám pomáhá ne zapomenout, ale přijmout zemřelého člověka do svého srdce, kde bude žít v myšlenkách i nadále. (Rogge, 2005)

Čím více se snažíme děti před setkáváním se smrtí uchránit a čím více je smrt vyřazována z běžného života, tím více budou při následném setkání úzkostnější. Není proto třeba se bát s dítětem toto téma řešit. Pokud zvolíme vhodný sdělovací prostředek, tak dítěti zajisté jenom pomůžeme v pochopení celého prožitku.

„Smrt je dětem zapotřebí vysvětlit konkrétně, nebagatelizovat (např. „prostě umřel, to tak je“) ani se tématu nevyhýbat, protože i děti by měly dostat prostor k vyjádření smutku a rozloučení. Tabuizace vzbuzuje v dětech úzkost. Při otevřené komunikaci se děti se smrtí vyrovnají lépe.“ (Thorová, 2015, s. 489)

1.2 Kognitivní vývoj v předškolním věku

Dle Piageta se dítě potřebuje přizpůsobit vnějšímu prostředí což zajišťují dva procesy – asimilace a akomodace. Asimilace představuje přizpůsobení v podobě dosazení různých objektů do dosavadních zkušeností dítěte a dítě se na základě nich učí novým schémátům. Naopak akomodace představuje přizpůsobení na základě zkušeností vnějšího okolí. Oba tyto procesy fungují v naprosté rovnováze a pokud dojde k porušení rovnováhy, dítě se jí snaží samo obnovit. Průběh procesu asimilace a akomodace se mění s věkem dítěte, protože odráží aktuální vývojovou fázi dětské inteligence. (Čáp, Mareš, 2001, s. 412)

Pro porozumění zákonitostem poznávání v předškolním věku je přínosná Piagetova teorie, kterou popisuje Vágnerová (2005). Jsou zde rozlišována dvě sub stádia předoperačního myšlení (2- 6let):

- Fáze symbolického a předpojmového myšlení – toto stádium trvá od 2 do 4 let věku dítěte. Dochází během něj k ukončení vnímání pomocí manipulace s předměty, dítě si dokáže důsledky činnosti představit, aniž by jí provádělo. Dokáže si tedy proces směřující k poznání představit ve své mysli, dokáže si s činnostmi propojit různé obrázky či symboly.
- Fáze názorného, intuitivního myšlení – toto stádium trvá od 4 do 7 let věku dítěte. Během tohoto stádia není ještě poznávání předškolní dětí dostatečně flexibilní, změnu podoby světa proto děti chápou jako ztrátu totožnosti. Jejich uvažování je egocentrické a ulpívající na zjevné podobě světa, uvědomují si sice trvalost existence objektů, ale neuvědomují si trvalost jejich vlastností.

1.3 Vývoj porozumění smrti

Děti se již od útlého věku seznamují se smrtí. V každém vývojovém stádiu existuje specifický vývoj ve vnímání smrti. Výsledky mnoha pozorování dle Křivohlavého (1989) ukazují, že je možné zaznamenat truchlení již u kojenců a ve stoupající míře tak u batolat a dětí předškolních. V takto útlém věku se však truchlení nad smrtí osoby týká pouze osob, u kterých si dítě vytvořilo velmi blízký citový vztah a přijalo je za své. Spadají sem tedy především členové rodiny, ať už se jedná o sourozence, rodiče či prarodiče. (Matějček, 1992, s. 140)

Následující údaje o tomto vývoji vnímání smrti u předškolních dětí uvádí Říčan (2004):

- Předškolní děti si na smrt často i spontánně hrají. Se smrtí se setkávají v podobě mrtvých zvířat, velice často je jejich mrtvá těla přitahují a fascinují. Mnoho dětí má také zkušenosti se zabíjením drobného hmyzu, nebo s účastí při zabíjení vepře či králíka. Pokud se však předškolák zraní natolik, že hodně krvácí, může propadnout panickému záchvatu, způsobeného strachem ze smrti. V tomto věku však ještě dítě není schopno vnímat smrt jako nevratnou událost, je u něj uchováвана představa, že zemřelý může opět ožít. K pochopení, že smrt je

trvalá dochází dítě až v mladším školním věku, ve kterém si ale dítě nedokáže představit, že by se smrt mohla dotknout jeho samotného nebo osoby blízké.

Děti v předškolním věku však nechápou smrt jako něco trvalého, nechápou jí v celém svém rozsahu. Neuvědomují si, že smrt je definitivní a nevratná, často jí chápou jako proces podobný spánku nebo nemoci. Ptají se proto na toto téma naprosto beze strachu. Ukazuje to však na fakt, že dítě prochází určitým vývojovým stupněm, během kterého začíná přemýšlet a tom, odkud jsme se na světě vzali a kam jednou půjdeme. V předškolním věku si děti smrt spojují se stářím a neberou jí jako nevratného. (Rogge, 2005, s. 159)

Děti často nechápou příčiny, které mají za následek smrt, jako jsou nemoci, stáří nebo různé nehody. Před pochopením těchto příčin děti často vnímají smrt jako formu trestu pro zlé lidi. Nechápu ani její univerzalitu, tedy to, že nikdo nebude procesu umírání a následné smrti ušetřen. (Slaughter, 2005)

1.4 Smutek a truchlení u dětí

Již od narození prožíváme různé emoce. Ať už se jedná o strach, radost, spokojenost či smutek. Od narození se je také učíme rozeznat a lépe jimi sdělit své pocity nejbližšímu okolí. Čím více

Truchlení je přirozená forma zpracování ztráty blízké osoby. Tato ztráta představuje pro pozůstalé silný zásah do sebepojetí a mají tak pocit, že se jejich život naprosto hroutí. Truchlení bylo dříve pojímáno jako kulturní a společenské vyjádření zármutku. Tento pojem je však v současné době definován především jako komplexní reakce projevu pozůstalých nad ztrátou blízké osoby. Ve chvíli, kde se setkáme s úmrtím někoho blízkého nastanou zcela přirozené fyzické či psychické symptomy. Psychické symptomy v podobě negativních emocí můžeme nazvat smutkem, žalem, zármutkem či již zmíněným truchlením. (Špaténková, 2014, s. 40)

Truchlení je nezbytnou součástí prožitku nad ztrátou milované osoby, k níž mělo dítě již vytvořený bližší citový vztah. Truchlení jako prožitek se objevuje již v prvním roce života. Jak dítě postupem věku psychicky dozrává, jsou i projevy truchlení více zřetelné. Dítě však nemusí truchlit pouze nad ztrátou rodičů, ale také prarodičů a kohokoliv, ke

komu mělo vytvořený bližší citový vztah. Reakce dítěte na úmrtí konkrétního člověka se odvíjejí právě od jeho porozumění smrti, ale i od vztahu, které se zemřelým mělo.

Pokud u nás dojde k popírání bolesti či jejímu potlačování, může se to odrazit na našem zdraví. Při potlačování emocí může část naší osobnosti takzvaně zatuhnout. V takovém případě psychologové mluví o „komplikovaném“ či „odloženém“ truchlení. Ve své podstatě se toto zatuhnutí projevuje jako posttraumatická stresová porucha, nicméně nejedná se o projevy takové intenzity jako u této poruchy. (Nezbeda, 2016, s. 254)

Samotná ztráta se pak na dítěti může projevit různě, mezi nejčastějšími příznaky se objevuje nechutenství, uzavřenost do sebe nebo dokonce i takzvaná vývojová regrese, při které dítě zapomíná, co vše již umí. (Kast, 2015)

Období truchlení je různě dlouhé v závislosti na osobnosti dítěte, stejně jako projevy můžou být různě silné. Matějček a Dytrych (2002) uvádí, že u těchto projevů se dají rozlišit čtyři základní klasické fáze:

1. Šok – v této fázi dochází dítě ke zjištění, že se osoba, ke které má citový vztah již přestala v jeho životě objevovat.
2. Protest – představuje obrannou reakci, kterou dítě odmítá tuto skutečnost a požaduje navrácení věcí do původního stavu.
3. Beznaděj – zoufalství z toho, že protest nefunguje a ztráta představuje nenávratnou součást života.
4. Vyrovnávání – tento proces představuje smíření se skutečností ztráty osoby, během které dochází k uklidnění a hledání nových východisek.

Existují dva protichůdné názory ohledně problematiky truchlení u dětí. První z nich usuzuje, že děti nejsou schopny pocítit smutek nad utrpěnou ztrátou, proto je pro ně jednoduché se opět vrátit do normálního života a na celou událost rychle zapomenout. Děti však zapomenou pouze zdánlivě, uvnitř se však ke ztrátě stále vrací, a proto potřebují podporu dospělého, aby jim pomohl se s ní vyrovnat. Druhý však naopak tvrdí, že děti jsou velice křehké bytosti, a jejich rovnováha může být velice snadno narušena ztrátou milované osoby, z toho důvodu by neměly být naplno vystavovány žalu a bolesti, kterou tato událost s sebou nese. (Matějček a Dytrych, 2002, s. 92)

Při doprovázení dětí truchlením bychom se měly vyhnout některým postupům. Například racionalizace i veškerá „dobře míněná“ slova dětem při zvládání smutku málokdy pomohou. Pokud dětem prokazujeme přílišný soucit můžeme je tak vystavit oslabení, které později může dospět až k destruktivní fázi. Během té se veškeré nevyjasněné emoce v dítěti můžou změnit v ničivou energii, kterou se dítě bude snažit na sebe upozornit.

V takovém případě můžeme dítěti ulevit obyčejným rozhovorem o zemřelé osobě. Ulehčíme tak jeho stesku, stejně jako je tomu například při odloučení od rodiče během pobytu v mateřské škole. V takové chvíli potřebují něco k mazlení, předmět, který jim lépe pomůže snést dobu odloučení. (Rogge, 2005, s. 168)

Dle Sdružení Linky bezpečí je v rodině důležité, aby se o smrti komunikovalo, a to hlavně z důvodu, že komunikace funguje jako důležitý aspekt v procesu truchlení a zmírňuje dopad na psychiku dítěte. Například v případě úmrtí jednoho z rodičů potřebuje dítě především cítit, že je zbývajícím rodičem podporováno, že se o něj rodič dokáže postarat a potřebuje také pocit, že rodina úmrtím jednoho z rodičů neskončí a bude dál pokračovat.

Následující praktické typy od Sdružení Linky bezpečí nám můžou posloužit k správnému zacházení s truchlícími dětmi:

- Říkat dětem pravdu – sdělit pravdu je důležité, ale musíme si dávat pozor na způsob podání. Informace musíme přizpůsobit jejich věku.
- Naslouchat – dítě je důležité vyslechnout, často má totiž potřebu příběh zemřelého odvyprávět společně s jejich pocity k celé této události.
- Opakované ujišťování – dítě, které prochází truchlením je nutno neustále ujišťovat o jejich bezpečí a o tom, že se dá vše do pořádku
- Dovolit dětem projev emocí – důležité je dětem povolit projev jakýchkoliv emocí, ať už jsou pozitivní či negativní. Nejjednodušším způsobem, jak emoce vyjádřit je pro děti hra či jakákoliv pohybová aktivita.
- Očekávání fyzických projevů truchlení u dětí – u dětí se můžou objevit různé fyzické příznaky smutku, jako je bolest břicha, bolest hlavy a další somatické potíže.

- Zapojit děti do dění po úmrtí – je nutno děti informovat o tom, co se po úmrtí blízké osoby bude dít a jak to bude probíhat.
- Vztít dítě na pohřeb – tento rituál je důležitou součástí truchlení. Pohřeb pro mnoho lidí znamená konečné ukončení něčeho dosud nepřijatého a způsob konečného rozloučení.
- Vzpomínat na zemřelého – k této vzpomínce nám stejně dobře poslouží obyčejné povídání či návštěva oblíbených míst. Lze sem také zařadit Památku zesnulých či návštěvu místa posledního odpočinku při příležitosti narozenin či jiné události nebo na základě spontánního rozhodnutí.
- Zachování řádu – abychom dítěti zajistili lepší vyrovnání se ztrátou je důležité, abychom neměnili jeho denní řád. Dítě tak nabude pocit stability a jistoty.
- Zajištění dostatku fyzické aktivity – především pro děti menší je důležité, aby měly pohyb a pomocí něj mohly vyjádřit své emoce.
- Být dobrým modelem truchlení – u dětí předškolního věku stále funguje učení nápodobou. Proto používají způsob truchlení, který vidí u dospělé osoby jako svůj vzor a zpracovávají tak vlastní přístup k truchlení.

2 Smrt v sociokulturním kontextu

V této kapitole se zaměřím na mapování společenských vlivů, které působí na dětské porozumění smrti.

V současné české společnosti se ze smrti stává událost vytěšňovaná a vyloučená ze života. Snažíme se jí vyřazovat z hovorů, protože je to pro nás nepříjemné a nechceme o ní mluvit, aby se z ní nestalo něco, co se nás bude týkat. Proto je jednodušší se z důvodu strachu a obav hovorům o smrti vyhýbat. Bojíme se rozhovorů o utrpení umírajících, o představě své smrti či dokonce co bychom chtěli před smrtí vše stihnout. Místo této přímé konfrontace se snažíme smrt obcházet pomocí medicíny či různých útěšlivých frází. (Nezbeda, 2016, s. 13-14)

2.1 Od historie k současnosti

„Lidé přestali být se smrtí v kontaktu, nemají příležitost si na smrt zvyknout a naučit se s ní zacházet.“ (Thorová, 2015, s. 476)

V dřívějších dobách byla smrt běžnější součástí života, než je tomu dnes. V dnešní době jsou děti zvyklé spíše na to, že vidají smrt přes obrazovku, ale již skoro vůbec v reálném životě. Smrt byla z našich prožitých zkušeností vytlačena hlavně z důvodu, že medicína značně pokročila a existuje velké množství zařízení, ve kterých probíhá právě zdravotní péče. V těchto zařízeních, jako jsou nemocnice, léčebny či hospice se nyní se smrtí můžeme setkat téměř každý den, proces umírání se totiž díky zlepšené zdravotní péči přesunul z našich domovů právě do těchto zařízení. (Thorová, 2015)

V dnešní době, kdy se úmrtí přesunulo z rodiny do zdravotních zařízení, jsou projevy smutku zredukovány na minimum a staly se tak především intimními záležitostmi. Pro dítě je pak o mnoho těžší se s touto situací pozitivně vyrovnat a pochopit skutečnost smrti. (Matějček, 1992, s. 139)

Umírání se netýkalo pouze dospělých, ale také dětí. Pouze výjimečně se podařilo, aby rodina neztratila ani jedno ze svých dětí. Děti se často nedožily dospělého věku, a to často díky dnes již běžným nemocem, se kterými si dřívější nevyspělá medicína neuměla rady. Tyto nemoci se podařilo léčit či zcela vymýtit díky očkování či antibiotikům a jiným léčebným postupům. Tento pokrok tak přispěl ke snížení úmrtnosti mladých lidí na infekční nemoci a vzrostl tak počet starých lidí s chronickými potížemi. (Kübler-Rossová, 1992)

Pohřbu člena rodiny se děti v dřívějších dobách běžně účastnily, stejně jako všech pohřbů ve společenském okruhu, do kterého patřily, což představovalo obyvatele celé vesnice, přátelé či známé. V současnosti jsou děti ze společného rodinného truchlení vyčleňovány a mnohdy ani nejsou do procesu pohřbívání zesnulého zahrnuty. Účast by měla být vždy dobrovolná, ale měly bychom ji dětem nabídnout. Naopak však, pokud se dítě pohřbu zúčastnit nechce, nesmíme ho nutit. Dítě v takovém případě pociťuje ochranu sebe samého, protože samo ví nejlépe, co zvládne. V případě, že se dítě rozhodne z vlastní vůle pohřbu zúčastnit, je důležité mu poskytnout osobní podporu. Ta je ze strany dospělých během pohřbu nezbytně nutná, protože přeci jen toho na dítě

může být najednou příliš. Dítě v takových chvílích potřebuje někoho, na koho se spolehne, může se o něj opřít a kým je chráněno. (Rogge, 2005, s. 166)

2.2 Vliv náboženství na postoj společnosti ke smrti

„V téměř všech náboženstvích a ve všech teoriích náboženství hraje smrt významnou roli.“ (Luhmann, 2015, s. 41)

V náboženských tradicích jsou často vymezeny v roce svátky, které připomínají smrt a zemřelé. V naší kulturní tradici je 1. listopad datum, na který připadá svátek *Všech svatých*. Tento den je zasvěcen všem zesnulým světcům, kteří se dostali do nebe. Po tomto svátku následuje *Památka zesnulých*. Tento den také nazýváme *Vzpomínkou na všechny věrné zesnulé, Památkou všech věrných zemřelých, Svátek zesnulých* či lidově *Dušičky*. (Maticе Cyrilometodějská, 1948, s. 155)

Žádné náboženství nenechá smrt jenom tak proběhnout, aniž by pozůstalým poskytlo možnost se s duší zemřelého rozloučit. S pomocí tohoto rituálu jsou pozůstalí schopni se ubezpečit, že odchod blízké osoby je definitivní. Zemřelý však již nevnímá, co po sobě zanechal, nicméně pozůstalí potřebují nějakým způsobem utěšit a povzbudit.

V mnoha náboženstvích existuje víra nebo představa posmrtného života, ať už v podobě převtělení do jiné živé bytosti či života v jiné, duchovní dimenzi. V náboženských tradicích nemůže tedy existovat žádný konec ani žádná smrt, po nichž by už nic nenásledovalo. (Luhmann, 2015).

Pokud máme ze smrti strach, může nám ulevit představa něčeho na smrt navazujícího. Z něčeho příjemného, co v náboženství představuje například nebe, pokud jsme svůj život nestrávili v hříchu. Pokud ano, může se strach ze smrti naopak prohlubovat, protože po smrti může v takovém případě následovat peklo. (Koukolík, 2018, s. 101)

2.3 Vliv digitálních médií

V současné době můžeme již u dětí předškolního věku pozorovat dopady tzv. inflace smrti. Inflací je v tomto případě myšlen nárůst počtu obrazů smrti, které děti můžou v běžném životě spatřit. Příkladem inflace mohou být počítačové hry, které jsou často

násilné. Děti tyto obrazy smrti vidí také v různých akčních filmech, ale i v televizních zprávách, kde je smrt na denním pořádku.

Kontrastem k tomu je fakt, že s reálnou smrtí se děti obvykle nesetkávají, a i jako téma k hovoru je stále tabuizována. Děti z různých akčních filmů a her získávají zkreslenou představu o smrti. Tato představa tkví v tom, že v seriálu může jistá postava zemřít, a v dalším díle se znovu objeví. Tím je pouze utvrzováno jejich domnění, že je smrt něco vratného, které je rozebráno v kapitole **Vývoj porozumění smrti**. Různé počítačové hry na děti taky nepůsobí příliš příznivě, pokud obsahují prvek násilí. Tvůrci her sice upozorňují na obsah nevhodný pro mladistvé v podobě oznámení o věkovém omezení. Bohužel, na základě vlastní zkušenosti je patrné, že rodiče často toto oznámení ignorují a dětem hrát agresivní hry povolí. Opět zde funguje pravidlo, že herní postava po smrti zase ožije, a dítě je tak utvrzováno ve představě o vratnosti o smrti. Na základě těchto zkušeností se pro dítě může stát o to těžším nevratnost smrti pochopit.

2.4 Vliv dětské literatury

V literatuře se velice často se smrtí setkáváme, aniž bychom si to přímo uvědomovali, a to především v podobě hlavní postavy, která přišla o jednoho z rodičů (lze sem zařadit například i Pipi dlouhou punčochu od Astrid Lindgrenové. Naopak však existuje i dětská literatura zaměřená přímo na téma smrti a dokáže ho tak dětem citlivě přiblížit. Je velice důležité děti se smrtí seznámit, proto je literatura jedním z ideálních způsobů, jak děti co nejreálněji na tuto událost připravit.

V současné době najdeme v oblasti beletrie nemalé množství autorů, kteří dokáží dětem téma smrti přiblížit. Ať už se jedná o pohádkový či reálný příběh, na základě tohoto příběhu jsou autoři schopni takto složité téma zpracovat pro děti pochopitelně a více jim tak celé téma přiblížit. Důležité je, aby byl příběh poutavý, pro dítě blízký a zprostředkoval mu prožitek, který doplní jeho skutečné zkušenosti. Níže jsou vybrány knižní publikace, díky kterým by pro rodiče mělo být jednodušší s dětmi o smrti komunikovat a případně pokud smrt zasáhne právě někoho z nejbližšího okolí dítěte pomůže mu tím pomoci zpracovat tuto ztrátu.

Astrid Lindgrenová – Bratři Lví srdce

Tento příběh je o velmi blízkém vztahu dvou bratrů. Knížka je plná přirovnání, které vystihují situace v reálném světě. Ukazuje také, že hrdina nemusí být jenom někdo, kdo má nadpřirozené schopnosti, ale i obyčejný malý chlapec. Příběh se soustředí to, jak dva bratři tráví svůj čas po smrti. Společně si hrají a dovádí a nemají žádné bolesti a strasti, které můžeme znát ze života. Publikace je však více vhodná pro děti starší, které dokáží lépe pochopit, že smrt je nevratnou událostí.

Kitty Crowther – Návštěva malé smrti

Děti v předškolním věku, které jsou ovlivněny digitálními médii si můžou smrt představovat jako něco velice špatného. Právě kniha Návštěva malé smrti od belgické autorky Kitty Crowther má dětem pomocí personifikace ukázat, že smrt nemusí být vždy špatná, i když se jí často velmi bojíme. Hlavní postava této publikace je malá smrt, která si chodí pro umírající lidi. Ti se jí velice bojí, protože je odvádí na jiný svět, daleko od jejich blízkých. Jednoho dne však potká malou holčičku, která je vážně nemocná a malá smrt se poprvé setkává s tím, že ji někdo rád vidí. Holčička se k malé smrti chová jako ke své kamarádce, hrají si spolu a dovádějí, a když nastane čas, aby Evelína odešla na jiný svět, loučí se jím velice těžce. Evelína se však vrátí v podobě anděla, který od té doby chodí s malou smrtí společně k umírajícím a od té doby se malé smrti již nikdo nebojí.

Kniha podává toto složité téma jemně. Je to kniha velice přínosná, jak pro děti, tak i pro dospělé. Děti totiž na základě této publikace dokážou smrt pojmout lépe, nebudou z ní mít takový strach a dokážou pochopit, že smrt je v některých případech opravdu osvobozením od trápení. Na knize je taky velice přínosné, že obsahuje minimum textu na každé straně, který je doprovázen obrázkem vystihujícím danou situaci.

Laurie Krasny Brown, Marc Brown – Když dinosaurům někdo umře

Tato kniha dětem také přibližuje téma smrti, a to v podobě uvedení do situací, které se v rodině můžou vyskytnout. Smrt je v této publikaci pojatá více prakticky a ze všech možných úhlů, ze kterých se s ní dítě může setkat. Poskytuje mu tedy odpovědi na

veškeré otázky, které ho ohledně tématu smrti mohou napadnout. V porovnání s knihou „Návštěva malé smrti“ je publikace s Dinosaury spíše určená pro rodiče, kteří chtějí svým dětem sdělit již proběhlou tragickou událost, ale může však posloužit pro rodiče, kteří se svým dítětem chtějí toto téma řešit preventivně.

Martina Špinková – Anna a Anička – O životě na začátku a na konci

Příběh vypráví o malé Aničce, která má svou babičku Annu. Jak malá Anička roste, tak s babičkou prožívají krásné chvíle plné her, učení a povídání. Jak však Anička dospívá, tím více její babička stárne a slábne, stává se nemohoucí a je nutné se o ni postarat. Babička umírá, součástí příběhu je právě i pohřeb a na závěr nesmí chybět to, jak se malá Anička po svém s touto ztrátou vyrovnává pomocí telefonování se svou zesnulou babičkou. Příběh je krásnou ukázkou stárnutí, které právě úzce souvisí i se smrtí. Ukazuje také, jak se dítě může vyrovnat se smrtí blízké osoby a jak může vnímat stárnutí až už rodiče, tak i prarodiče.

Procházková – Myši patří do nebe

Příběh vypráví o myšce Šupito, která při honičce s lišákem Bělobřichem spadne do hluboké jámy a zahyne. Dostane se do zvířecího nebe, kde potká členy své rodiny, kteří již dříve zemřeli, ale také několik svých starých kamarádů. Z důvodu, že v nebi jsou si všichni rovni, neexistuje vítěz závodů, neexistuje zde hlad ani strach. Život v nebi se tak ubírá stále stejným směrem a postupně se začíná stávat nudným stereotypem. Postupem času se v nebi myška Šupito a lišák Bělobřich stanou kamarády. Nebe je plné různých atrakcí, přesto se myška Šupito v nebi začíná postupně nudit stejně jako lišák Bělobřich. Společně se tedy rozhodnou vrátit se zpět na zem. Dostanou na výběr, v jaké podobě se na zem vrátí. Šupito si vybere, že se chce vrátit jako lišák, kdežto Bělobřich se rozhodne vrátit se jako myšák. Tímto se snaží předejít tomu, aby se již nemuseli v životě lovit a mohli být přátelé. Lišák Bělobřich se tak narodí jako myšák a myška Šupito se narodí jako liška. Ani to jim však nezabrání zůstat kamarády navěky. Příběh

nám dokazuje, že smrt nám může přinést i něco krásného, což v případě myšáka a lišáka představuje nově získané přátelství.

3 Jak s dětmi mluvit o smrti

Je zcela přirozené, že se děti v určitém věku začínají zajímat o smrt. Obecně platí, že dospělý by se měl pouštět do debaty o smrti až v okamžiku, kdy dítě přichází s otázkami. Pokud totiž dítě položí otázku týkající se smrti znamená to, že je již na toto téma jakýmsi způsobem připraveno a může být řešeno. Dítě si samo pomocí otázek určí, co ho zajímá a na co je již psychicky připravené. Pokud by však dospělý začal s tímto tématem u dítěte příliš brzy, bylo by to pro dítě přílišnou citovou zátěží. (Rogge, 2005)

Velmi důležité je, aby se rodič u zodpovídání otázky choval přirozeně. Pokud je zaskočený a nejistý, může odpovědět krátce a potom se připravit a k tématu se vrátit. K přípravě mu mezitím může skvěle pomoci výše zmíněná literatura.

Ignorovat dítě není správný způsob, i když nevíme, co odpovědět. Dítě může vycítit nejistotu a přestane se ptát úplně, což může mít za následek právě zkreslení zkušeností se smrtí, které si dítě vyhledá jinde, například v různých filmech či počítačových hrách. Cílem tedy je, abychom pro dítě vytvořili prostředí, ve kterém se bude cítit bezpečně a bude mít možnost zeptat se na jakékoliv téma s jistotou, že mu bude odpovězeno otevřeně a pravdivě. Na vhodnosti pravdivého a citlivého sdělení se shodují autoři Kübler-Rossová (2003), Matějček a Dytrych (2002) a Goldmanová (2015).

Abychom si dokázali s tématem smrti u předškolních dětí poradit, zajisté se nám bude hodit výše zmíněná dětská literatura k tomuto tématu. Využitím těchto publikací si tedy rodič, který se setkal s otázkou smrti od svého dítěte velice pomůže.

V případě, že se dítě setká se smrtí někoho blízkého již v předškolním věku, je důležité, abychom s ním jednali na rovinu, samozřejmě s přihlédnutím k jeho věku. Ačkoliv se jedná o náročné téma, a to nejen pro děti předškolního věku, je důležité, aby měly děti o smrti pravdivou představu a jejich pohled na ní nebyl zkreslený. V následujících deseti bodech jsou popsány jednoduchá doporučení, jak s dětmi o smrti komunikovat:

1. O smrti by měl s dítětem mluvit ten, kdo je mu blízký, nebo jej dobře zná.

2. Rozhovor by měl probíhat na místě, kde není hluk a kde jej nic neruší.
3. V popisu smrti buďte přesní, konkrétní, čestní, realističtí.
4. Na položené otázky odpovídejte jasně. Pokud neznáte odpověď, řekněte to.
5. Nechte dítěti čas na odpověď. Děti potřebují více času než dospělí.
6. Nepoužívejte eufemismy, děti matou.
7. Pokud neznáte víru nastavenou v rodině dítěte, vyhněte se diskusi o tom, co se stane po smrti.
8. Dítě ujistěte, že smrt nezavinilo.
9. Oceňujte jakoukoli reakci dítěte, i když to není ta, kterou očekáváte.
10. Nevkládejte dítěti slova do úst pouze proto, že si myslíte, že jsou vhodné.

Těchto 10 bodů může být pro rodiče velice nápomocných, aby dokázali s dítětem vést plnohodnotnou diskusi na téma smrti. Tyto body však nemusí být nápomocny pouze pro rodiče, můžou být nápomocny například i pro pedagogy v mateřské či základní škole. (Willisová, 2002)

PRAKTICKÁ ČÁST

4 Metodika výzkumu

4.1 Cíl smíšeného výzkumu

Cílem práce je zjistit, jak působí úmrtí blízké osoby na dítě v předškolním věku a jaké jsou postoje a zkušenosti rodičů s touto problematikou a následně dle těchto zkušeností stanovit ideální prostředek pro otevírání tohoto tématu s dětmi v předškolním věku. Z tohoto důvodu jsem si vybrala jako cílovou skupinu svého výzkumu vybrala dospělé osoby.

4.2 Výzkumné otázky

Otázky pro kvantitativní výzkum:

Jak často mají rodiče zkušenosti s tím, že se jejich dítě setkalo s někoho úmrtím?

Jaký mají dospělí názor na otevírání tématu smrti s dětmi v předškolním věku?

Otázky pro kvalitativní výzkum:

Jaký je postoj a názor rodičů na otevírání tématu smrti?

Jaký prostředek zvolili rodiče pro diskusi o smrti s dětmi?

Jak děti reagovaly na otevírání tohoto tématu?

4.3 Metody výzkumného šetření

Vzhledem k povaze výzkumných otázek byl zvolen výzkum kvantitativní i kvalitativní. Pro výzkumné šetření byla použita metoda dotazníku s následným rozhovorem u vybraných respondentů.

Dotazníkové šetření bylo vytvořeno pomocí Google formulářů. Dotazníky byly volně přístupné a sbírání dat bylo ukončeno při dosažení 100 respondentů v květnu 2022. Dotazník obsahoval celkem 9 otázek, které mapovaly zkušenosti respondentů s řešením problematiky smrti s dětmi předškolního věku.

Polostrukturovaného rozhovoru na téma „Diskuse o smrti s dětmi a názor na ní“ se zúčastnili rodiče, kteří v dotazníkovém šetření potvrdili zkušenost se setkáním se smrtí v rodině a patří do okruhu blízkých přátel, aby se předešlo nepříjemným situacím s respondenty naprosto cizími.

4.4 Výzkumný soubor

Kvantitativní výzkum formou dotazníkového šetření se účastnilo 100 respondentů.

Většinu z respondentů představují ženy, a to v počtu 82. Zbýlých 18 respondentů byli muži.

Věk respondentů	<18 let	18–25 let	26–35 let	36–45 let	>45 let
Počet respondentů	0	16	76	8	0

Z tabulky vyplývá, že největší část byla ve věku 26-35 let, celkem se jednalo o 76 respondentů z celkového počtu 100 dotazovaných. Druhou byla věková kategorie v rozmezí 18-25 let, kam spadalo 16 respondentů a zbylých 8 patří věkové kategorii 36-45 let.

Věkové kategorie méně jak 18 let, 46-55 let, 56-65 let a více jak 65 let nemají mezi respondenty žádné zastoupení.

Kvalitativního výzkumu se účastnilo 5 respondentů, kteří patří mezi mé dlouholeté přátele, aby při řešení takto náročného tématu nevznikaly zbytečné zábrany.

Zmínění respondenti budou blíže představeni v kapitole věnující se kvalitativnímu výzkumu.

4.5 Etické aspekty výzkumu

Účast respondentů při výzkumu byla zcela dobrovolná. Pro rozhovorové šetření byli osloveni lidé, s nimiž se známe, kterým bylo nejdříve nabídnuto vyplnění dotazníku a poté jsme společně uskutečnili rozhovor. Zda dotazník vyplnili není nijak ověřitelné z důvodu jeho anonymnosti a jeho vyplnění pro ně samozřejmě nebylo povinné. Po dokončení této práce si přejí všichni využít možnosti si její konečnou verzi přečíst.

Respondenti do dotazníkového šetření nevyplňovali žádné osobní citlivé údaje. Byli po nich požadovány pouze základní údaje jako je věk či pohlaví. Tyto údaje byli pro výzkum důležité, mohou být však vnímány jako velmi osobní. Na respondenty nebylo, jakkoliv naléháno, proto pokud by se kohokoliv z respondentů jakákoliv otázka příliš dotýkala, mohl dotazník kdykoliv zavřít a nadále jej nevyplňovat. Každému z respondentů bylo po vyplnění dotazníku přiděleno pořadové číslo, které však jakýmkoliv způsobem neumožňuje dohledat totožnost respondenta. Poslední částí dotazníkového šetření bylo pole pro dobrovolné komentáře, které se rozhodlo několik z respondentů využít a jejich odpovědi se objevují v této práci.

V dotazníkovém šetření byli veškerý respondenti upozorněni, že se jedná o velice citlivé téma a některé z nich tak může jeho řešení rozrušit. Toto upozornění se nacházelo na titulní straně dotazníku. Žádný z respondentů nereagoval negativně.

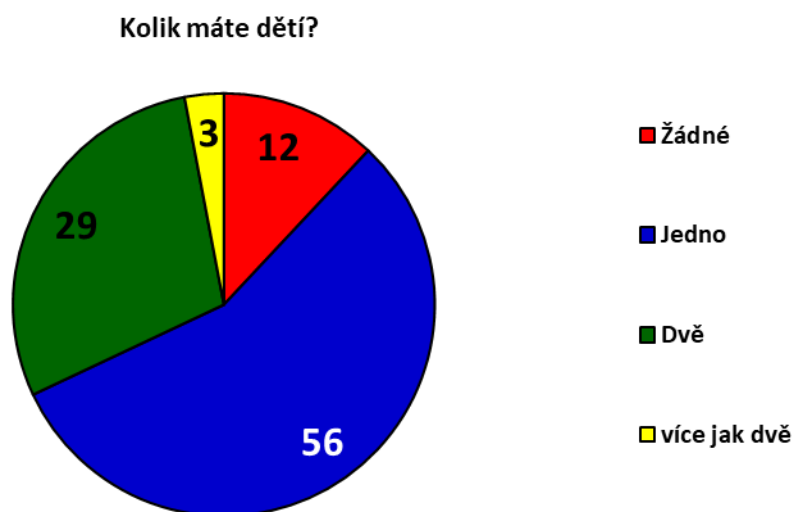
Při rozesílání dotazníkového šetření bylo stanoveno pravidlo osobního kontaktu s tím, kdo dotazník chtěl dále sdílet. Zároveň bylo stanoveno pravidlo nesdílet dotazník na různých diskusních fórech či skupinových konverzacích, aby nedošlo k jeho šíření na internetu a nejednalo se tím o obtěžující spam pro osoby, které by dotazník vyplňovat nechtěly a také ho nechtěly vídat na několika diskusních fórech současně. Předěšlo se tím tomu, aby se dotazníkové šetření stalo pro některé osoby obtěžujícím spamem.

5 Kvantitativní výzkum

5.1 Výsledky dotazníků

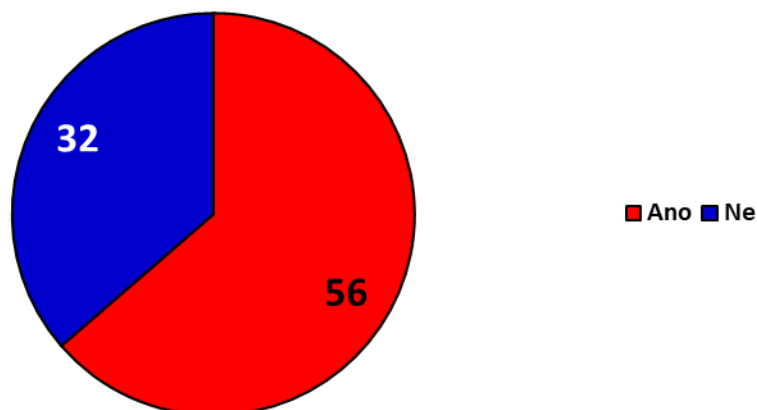
Grafy k otázkám číslo 1 a číslo 2 zde nejsou znázorněny, protože informace získané z těchto otázek jsou uvedeny v podkapitole nazvané Výzkumný soubor. V otázce číslo 1 bylo od respondentů zjišťováno jejich pohlaví a následně v otázce číslo 2 byl zjišťován jejich věk. Obě tyto otázky byly povinné.

Otázka č. 3 – povinná otázka

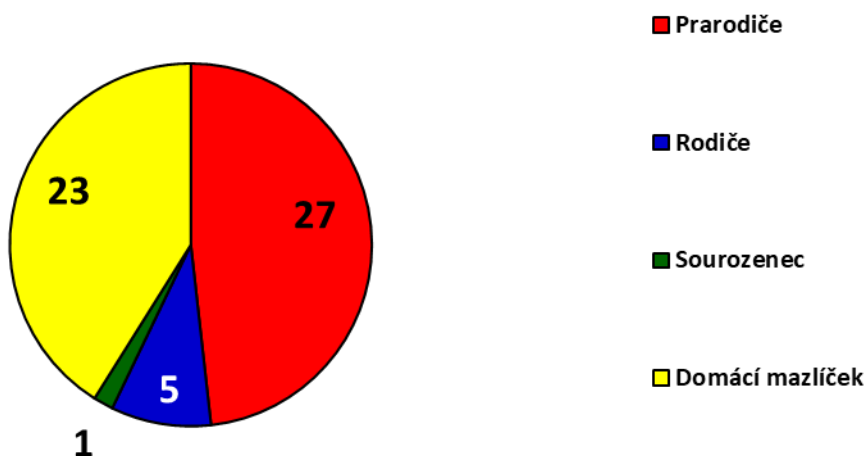
Otázka č. 4 – povinná otázka, kterou zodpovídali pouze respondenti, kteří v otázce číslo 3 uvedli, že mají alespoň 1 dítě

Zažilo Vaše dítě úmrtí blízké osoby či domácího mazlíčka?

Otázka č. 5 – povinná otázka rozdělena do dvou částí, zodpovídali pouze respondenti, kteří v otázce číslo 4 uvedli, že se jejich dítě setkala s úmrtím

Koho úmrtí Vaše dítě zažilo?

Kolik let Vašemu dítěti v té době bylo?

Věk	<3 roky	3 roky	4 roky	5 let	6 let	>6 let
Počet odpovědí	5	0	15	14	10	12

5.1.1 Shrnutí předchozích údajů

Z celkového počtu 100 respondentů má 56 z nich jedno dítě, 29 dvě děti a více jak dvě děti mají 3 respondenti.

Ze 100 respondentů odpovědělo celkem 12 z nich, že žádné děti nemají, a proto byla pro ně otázka č. 4 a č.5 přeskočena a jako další zodpovídali otázku číslo 6.

Na navazující otázku č. 4 zodpovídalo celkem 88 respondentů, kteří v otázce č. 3 odpověděli, že mají alespoň 1 dítě.

Tito respondenti měli následně vybrat, zda již jejich dítě zažilo úmrtí blízké osoby či domácího mazlíčka. Z celkového počtu 88 respondentů odpovědělo 56, že dítě již úmrtí zažilo a zbylých 32 tuto zkušenost vyvrátilo.

Pro respondenty, jejichž dítě se s úmrtím nesetkalo, byla otázka č. 5 přeskočena.

Na navazující otázku č. 5 tedy odpovíдалo celkem **56 respondentů** a byla rozdělena do dvou částí, které pojednávají o tom „Koho úmrtí dítě zažilo?“ a „Kolik let dítěti bylo?“

U první části otázky byly obsaženy kategorie **Prarodiče, Rodiče, Sourozenec jednoho z rodičů, Sourozenec dítěte a Domácí mazlíček**. U této části byla možnost vybrat i více možností současně. Nejčastější odpověď zde byla **prarodiče** s 27 odpověďmi. Druhá nejčastější odpověď byla **domácí mazlíček**, která našla zastoupení u 23 respondentů.

5 respondentů odpovědělo, že dítě zažilo úmrtí **rodiče** a zbylý 1 respondent uvedl, že dítě zažilo úmrtí svého **sourozence**.

Naopak žádný respondent neuvedl, že by jeho dítě zažilo úmrtí **sourozence jednoho z rodičů**.

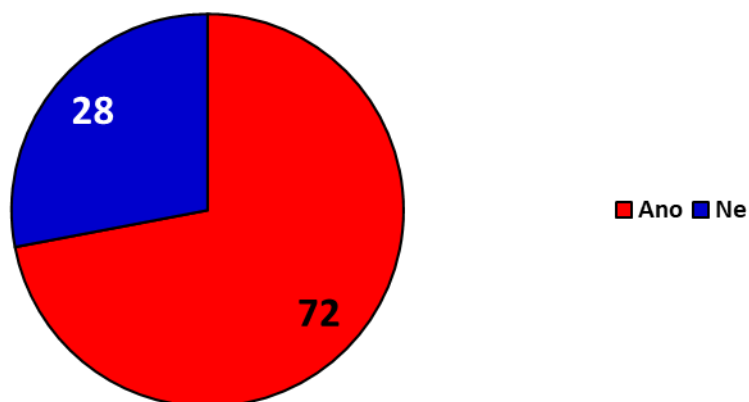
Z výše uvedených dat je tedy zřejmé, že větší polovina dětí dotazovaných respondentů se již setkala se smrtí blízké osoby či domácího mazlíčka.

Na druhou část otázky zjišťující věk dítěte v době úmrtí byla nejčastější odpověď **4 roky**, kterou zaškrtnulo 15 respondentů, 14 respondentů odpovědělo, že jejich dítě zažilo úmrtí ve věku **5 let**, poté následovala kategorie **víc jak 6 let** s odpověďmi 12 respondentů, další v pořadí byla kategorie **6 let** se zastoupením u 10 respondentů a nejmenší zastoupení 5 respondentů bylo zaznamenáno u kategorie **méně jak 3 roky**.

Žádný z respondentů neuvedl, že by jeho dítě zažilo úmrtí někoho blízkého ve věku **3 let**.

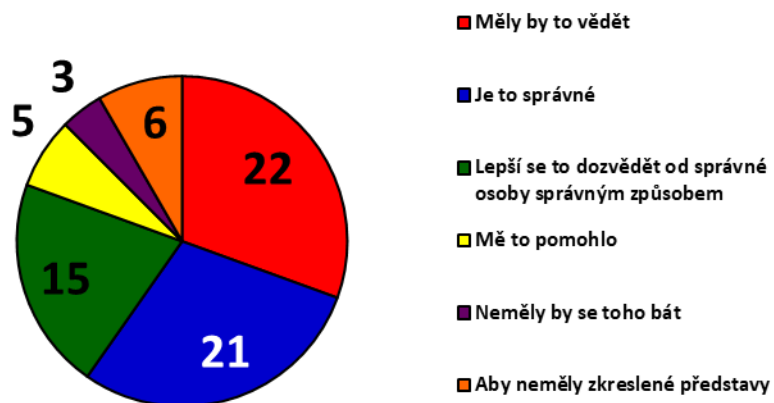
Otázka č. 6 – povinná otázka

Myslíte si, že je důležité s dětmi mluvit o smrti?

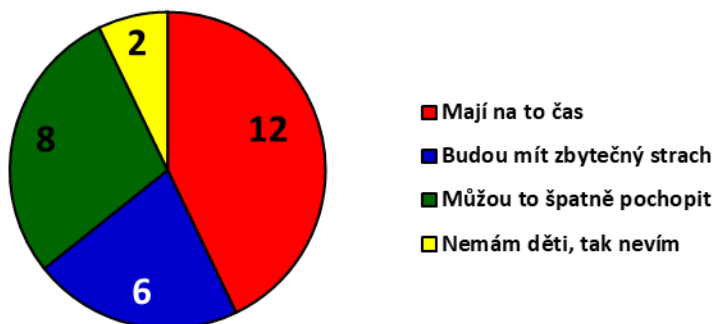
Otázka č. 7 – navazující otevřená otázka, kterou vlastními slovy zodpovídali pouze respondenti, kteří u otázky č. 6 odpověděli ANO

Proč myslíte, že je to důležité?

Otázka č. 8 – navazující otevřená otázka, kterou zodpovídali pouze respondenti, kteří u otázky č. 6 zodpověděli NE

Proč myslíte, že to není důležité?

5.1.2 Shrnutí předchozích grafů

Otázka č. 6 představuje velmi důležitou část, ve které bylo od všech 100 respondentů zjišťováno, zda si myslí, že je důležité s dětmi v předškolním věku mluvit o smrti. Z celkového počtu 100 odpovídajících respondentů bylo pouze 28 z nich proti otevírání tohoto tématu s dětmi v předškolním věku a zbylých 72 má k otevírání tohoto tématu s dětmi v předškolním věku kladný postoj.

Na otázku č. 7 na základě předchozí odpovědi nyní odpovídalo 72 respondentů, kteří považují sdílení tématu smrti s dětmi za důležité. Otázka byla otevřená, proto byly odpovědi shrnuty do kategorií **Měly by to vědět, Je to správné, Měly by se to dozvědět od správné osoby správným způsobem, Mně to pomohlo, Neměly by se toho bát a Aby neměly zkreslené představy**. Největší zastoupení ze celkového počtu 72 respondentů našla kategorie **Měly by to vědět**, s celkovým počtem 22 odpovědí, druhá nejčastější odpověď patří do kategorie **Je to správné** a našla zastoupení u 21 respondentů. Ze všech kategorií nejméně byla zastoupena odpověď **Neměly by se toho bát**, kterou zvolili 3 respondenti.

Právě výše zmíněné odpovědi vypovídají o tom, že dospělí nevnímají dětské pojetí smrti jako odlišné od toho jejich. Předpokládají, že pokud dítěti takto složité téma sdělí, tak se s ním jednoduše vyrovná a bude to pro něj lepší. Ne vždy však toto tvrzení

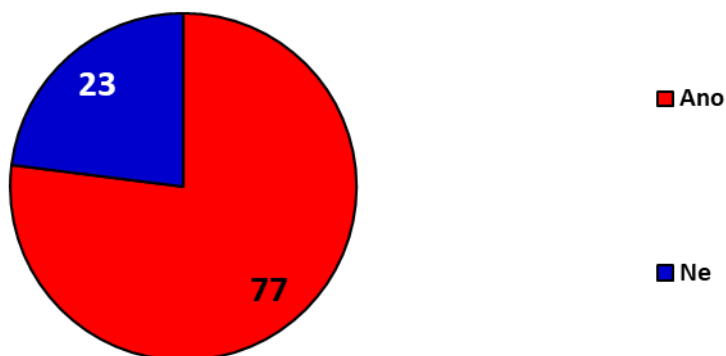
platí, dítěti musí být téma smrti předloženo správným způsobem, který se liší spolu s osobností dítěte. Každému dítěti totiž bude vyhovovat jiný styl diskuse o takto složitém tématu.

Na otázku č. 8 na základě předchozí odpovědi nyní odpovídalo 28 respondentů, kteří nepovažují otevírání tématu smrti s dětmi za důležité. stejně jako otázka č. 7, byla i tato otázka otevřená, a proto byly odpovědi také shrnuty do kategorií, a to **Mají na to čas, Budou mít zbytečný strach, Můžou to špatně pochopit** a **Nemám děti, tak nevím**. Největší zastoupení našla kategorie **Mají na to čas**, kterou zvolilo 12 respondentů z celkového počtu 28. Druhá a třetí v pořadí byly kategorie **Můžou to špatně pochopit** s 8 odpověďmi a **Budou mít zbytečný strach** se 6 odpověďmi. Nejmenší zastoupení zde našla kategorie **Nemám děti, tak nevím**, která byla zvolena 2 respondenty.

12 respondentů si pravděpodobně vůbec neuvědomuje, že i takto malé děti toto téma vnímají, zbylí z nich mají spíše obavy z toho, jak to děti budou prožívat či jak toto téma pochopí.

Otázka č. 9 – povinná otázka

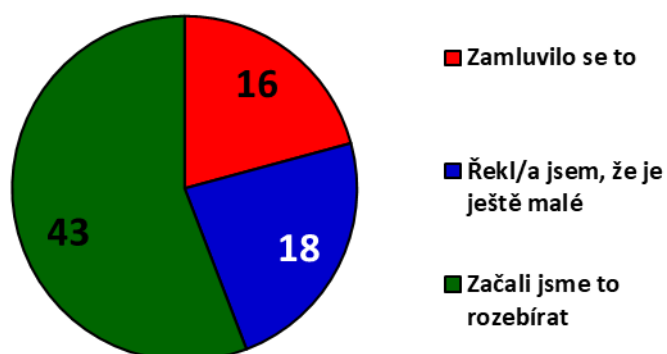
Byla Vám někdy dítětem položena otázka o smrti?

Otá

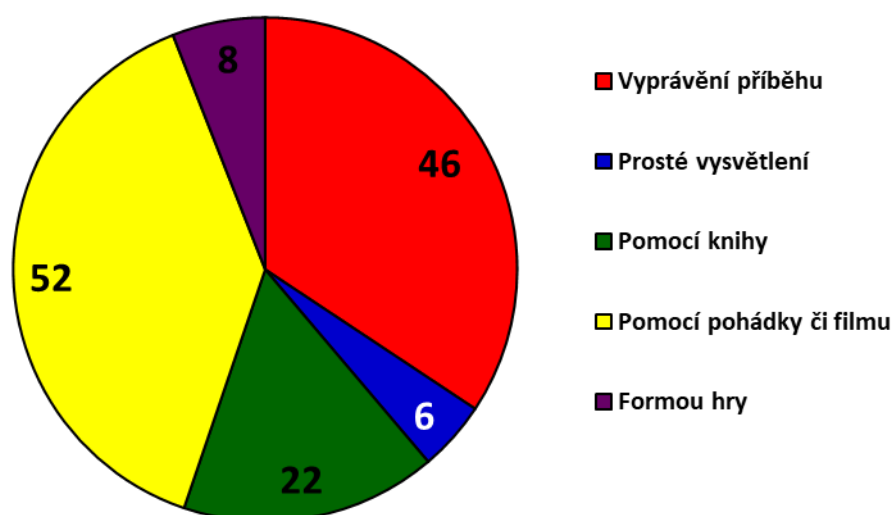
zka č. 10 – navazující otevřená otázka, kterou zodpovídali pouze respondenti, kteří u otázky č. 9 zodpověděli, že ANO

Jak jste na otázku reagovali?

Otázka č. 11 – povinná otázka

Jaká forma řešení tohoto tématu s dětmi je podle Vás ideální, pokud je nutná?

5.1.3 Shrnutí předchozích grafů

U otázky č. 9 odpovídal plný počet 100 respondentů na otázku, zda jim někdy dítě položilo otázku týkající se smrti. Plný počet zde byl použit i přes to, že někteří z respondentů uvedli, že nemají děti. Důvod byl takový, že i bezdětnému respondentovi může takovou otázku položit jiné dítě.

Zde bylo zjištěno, že 77 respondentů se již s otázkou ohledně smrti od dítěte setkalo. Zbylých 23 prozatím tuto zkušenost s dětmi nemá.

Otázku č. 10 zodpovídali pouze respondenti, kteří u otázky č. 9 zodpověděli, že se již setkali s otázkou o smrti od dítěte. Odpověď na otázku byla otevřená, z tohoto důvodu byly veškeré odpovědi shrnuty do následujících kategorií: **Zamluvilo se to, Řekl/a jsem, že je ještě malé a Začalo se to rozebírat**. Pozitivní zjištěním z odpovědí zde bylo, že 43 z celkového počtu 77 respondentů s dětmi **začalo toto téma rozebírat** a nenechali děti i přes jejich otázky v nevědomosti. Zbýlých 34 respondentů s dětmi toto téma řešit odmítlo buď jeho **zamluvením** nebo odpovědí, že **je dítě ještě příliš malé**.

Na základě ze zjištění z teoretické části práce není správné toto téma odsunout stranou, když s ním dítě jednou přijde. Rodičům, kteří takto postupují bych doporučila, aby si k onomu tématu nastudovali nějakou literaturu a začali téma s dítětem řešit. Není samozřejmě špatné, pokud rodič potřebuje více času na to, aby téma s dítětem dokázal probrat. Čas by však měl být co nejkratší, a to z důvodu, že téma smrti dítě trápí a mohlo by tak nabýt zkreslené představy, která se poté bude velmi těžce překonávat.

Poslední z grafů k otázce č. 11 měl za úkol ukázat, co respondenti považují za nejideálnější formu řešení této problematiky s dětmi v předškolním věku, pokud již není jiná možnost. Odpovídalo zde tedy všech 100 respondentů, a jejich úkolem bylo vybrat jednu či více odpovědí z následujících forem: **Vyprávění příběhu, Prosté vysvětlení, Pomocí knihy a Pomocí pohádky či filmu**. Dostali také možnost připsat jinou, v otázce neuvedenou formu. Z důvodu, že respondenti mohli vybrat i více odpovědí, nemůže zde být součet odpovědí roven počtu respondentů. Největší zastoupení u respondentů, celkem 52 zaznamenaných odpovědí měla forma sdělení **Pomocí pohádky či filmu**. Naopak z vypsaných možností měla nejmenší zastoupení možnost **Prosté vysvětlení** s celkovým počtem 6 odpovědí. V odpovědích se objevila přidaná možnost s názvem **Formou hry**, kterou zvolilo 8 respondentů.

Na základě výše zmíněných odpovědí nelze jednoznačně určit, která z forem řešení tohoto tématu s dětmi v předškolním věku je ta správná. Ani to, že jedna z nich je nejčastější neznamená, že je ideální. Každé dítě je jiné a to znamená, že na jedno dítě bude mít určitá forma řešení tohoto tématu jiný vliv, než by měla na dítě druhé.

Otázka č. 12 – nepovinná otázka

Poslední otázka byla nepovinná a dávala respondentům možnost vyjádřit jakékoliv poznámky k tomuto tématu. Mohli zde tedy doplnit informace k otázkám, vysvětlit své odpovědi či vyjádřit svůj názor. Celkem tuto možnost využilo 6 respondentů ze 100. odpovídajících. Níže jsou citované jejich odpovědi:

1. *„S tématem smrti jsme se doma setkali při úmrtí naší babičky v době, kdy dítě navštěvovalo mateřskou školu. Co mě nejvíce překvapilo bylo, že mateřská škola na toto téma nebyla vůbec připravená, paní učitelka na veškeré otázky od dítěte reagovala tak, aby se zeptalo rodičů. Myslím si, že tento přístup od paní učitelky nebyl správný a bylo by na místě, aby si zjistila nějaké informace pro případ, že se v podobné situaci vyskytne znovu.“*
(respondent)

2. *„Z mého pohledu je velice důležité, aby se toto téma více začalo zavádět do mateřských škol. Ne všichni rodiče jsou na toto téma připravení a učitelé se za dobu své praxe s tímto tématem nepochybně setkají několikrát. Měli by tedy rodičům poskytnout jakousi náповědu, jak v takovéto situaci dítěti vše vysvětlit nebo mu to více přiblížit.“*
(respondentka)

3. *„Já osobně zatím děti nemám, ale tento dotazník mi velice pomohl. V případě že bych měla v budoucnu děti doufám, že na základě forem z dotazníku budu vědět, jak dítěti s tímto tématem pomoci.“*
(respondentka)

4. *„Je důležité se tomuto tématu více věnovat, protože v dnešní době je z něj děláno tabu. Rodiče z dětí dělají nechápavé a bojí se, že by téma nepochopily a děti si místo toho často vytvářejí zkreslené představy protože jim smrt nebyla vysvětlena a v televizi to funguje jinak.“*
(respondentka)

5. *„Rodičům samotným je toto téma velice nepříjemné, a proto si myslím, že tento dotazník může dopomoci k tomu, aby si v podobných situacích dokázali poradit. Super práce!“*
(respondentka)

6. *„Tento dotazník mě donutil se nad tímto tématem více zamyslet a připravit se na něj. Dítě se mě prozatím na podobnou otázku nezeptalo ale vím, že to jednoho dne přijde. Je tedy dobré že mi tento dotazník pomohl otevřít oči a já se tak můžu na otázky o smrti od*

dítěte připravit a nebudu tak smrt odsouvat stranou nebo mu nebudu vykládat nějaké bludy kterými bych mu mohla ublížit. Děkuji.“ (respondentka)

5.2 Závěrečné shrnutí

Výzkumná otázka: Jaké jsou zkušenosti rodičů s touto problematikou?

Z dotazníkového šetření bylo zjištěno, že 88 respondentů má alespoň 1 dítě. Děti 56 z nich se již setkaly s úmrtím blízké osoby či domácího mazlíčka. Všichni respondenti, kteří potvrdili úmrtí blízké osoby či domácího mazlíčka odpověděli na otázku, zda je důležité s dětmi mluvit o smrti kladně a s řešením tohoto citlivého tématu souhlasí. K nim se také přidává dalších 16 respondentů, z nichž 11 respondentů má alespoň jedno dítě. Zbýlých 5 respondentů, kteří souhlasí s řešením tohoto tématu s dětmi v předškolním věku nemají ani jedno dítě.

77 respondentů se setkalo s otázkou o smrti od dítěte, nezávisle na tom, zda dítě již úmrtí blízké osoby či domácího mazlíčka zažilo. Toto zjištění vyplývá z odpovědi, že 21 respondentů uvedlo, že se jejich dítě se smrtí doposud nesetkalo. Z těchto 77 respondentů má alespoň jedno dítě 72. Zbýlých 8 respondentů nemá ani jedno dítě, z čehož vyplývá, že se setkali s otázkou o smrti od cizího dítěte. Z celkového počtu 100 respondentů se zbýlých 23 nesetkalo s otázkou týkající se smrti od svého či cizího dítěte.

Velice pozitivním zjištěním bylo, že z 77 respondentů, kteří se již s otázkou ohledně smrti od dítěte setkalo se celkem 43 z nich pustilo do přímého řešení tohoto tématu. Naštěstí se zde tedy objevuje menší zastoupení, celkem 34 respondentů, kteří otázku zamluvili nebo dítěti odmítli odpovědět.

Z dobrovolné poslední otázky, kterou využilo 6 respondentů vyplývá, že je nutné toto téma zpracovat z důvodu, že se s tématem setkali a nevěděli, jak reagovat. V takové situaci dokonce nebyla nápomocna ani mateřská škola, která se s tímto tématem setkává v praxi mnohokrát častěji než rodič aktuálně řešící toto téma s dítětem v předškolním věku. Pro takovéto situace je vhodné využít některou z forem výše zmíněných při sdělování informací o smrti dítěti předškolního věku. Jak také dokazují odpovědi dvou z respondentů, toto dotazníkové šetření mohlo některým z rodičů

pomoci se v tématu více orientovat a dát jim možnost se zamyslet nad formou řešení tématu se svými ratolestmi. "

6 Představení výsledků rozhovorů

Vybraných bylo celkem 5 respondentů, se kterými jsme určitým způsobem spjati, ať už se jedná o rodinu či přátele. Z těchto 5 respondentů se kvalitativního výzkumu zúčastnili celkem 4 respondenti. Poslední respondent rozhovor odmítl, protože nechtěl do hloubky rozebírat příliš citlivé a čerstvé téma. Respondenti byli seznámeni s účely tohoto výzkumu a s jeho nahráváním.

6.1 Stručné představení respondentů:

Ester -29 let, 2 dcery (starší dcera Nikol - 6 let, mladší dcera Lenka - 2 roky)

Současně se nachází na mateřské dovolené se svou mladší dcerou. Téma mé bakalářské práce ji velice zaujalo, setkala se s tímto tématem totiž u staršího ze svých dětí v době, kdy jim zemřela babička. S Ester jsme si velice blízké, a tak pro nás řešení tématu smrti nebylo vůbec obtížné.

Eva - 25 let, bezdětná

Pracuje prvním rokem jako učitelka na konzervatoři v Praze. Vlastní děti prozatím žádné nemá, má však mladšího sourozence v předškolním věku, se kterým společně prožili úmrtí tatínka. Z důvodu naší známosti ze základní školy byla ochotná mi poskytnout hloubkový rozhovor.

Petr - 36 let, dcera Simona - 9 let

V době, kdy bylo jeho dítě v předškolním věku následkem autonehody zemřela Petrova manželka, Simony maminka. Jedná se o rodinného přítele, celá situace mi byla předem známa a Petr neměl žádný problém ji podrobněji rozebrat pro účel této bakalářské práce.

Jan – 31 let, dcera Lenka – 6 let

Jediný z vybraných respondentů, kterého dítě nezažilo úmrtí blízké osoby, ale zemřel jejich domácí mazlíček, pes Benny.

Aleš – 39 let, syn Lukáš – 5 let

Poslední z respondentů, jenž přišel o blízkého člena rodiny, kterého představoval dědeček. Ten odešel pár týdnů před prováděním průzkumu po dlouhodobé nemoci, ale jelikož byla celá situace ještě velice čerstvá, odmítl poskytnout hloubkový rozhovor.

6.2 Výsledky rozhovorů

Vzhledem k rozsahu práce jsou zde uvedeny zanalyzované výsledky rozdělené podle jednotlivých témat.

6.2.1 Názor na otevírání témat týkajících se smrti s dětmi v předškolním věku

Ester je názoru, že je důležité s dětmi toto téma řešit až když si o to samy řeknou. *„Já si myslím, že bychom tohle téma s dětmi neměli řešit, dokud na to nejsou sami připravené“.* Je názoru, že smrt je přirozenou součástí života, a proto by o ní děti měly vědět, aby si nevytvářely zkreslené představy na základě filmů a pohádek. Sama by však téma nezačínala ani ve chvíli, kdy se dítě s úmrtím přímo setká a stejně tak bylo i u jejího staršího dítěte. Počkala, než dítě přijde samo s otázkami a poté s ním toto téma začala hlouběji řešit. *„Dítě dříve či později s touto otázkou přijde, ale myslím si, že je důležité na tuto chvíli si počkat.“*

S touto myšlenkou se ztotožnili i **Eva** a **Jan**. Oba si myslí, že se tomuto tématu nelze vyhnout a dříve či později bude nutné ho s dítětem řešit, počkali by však až do doby, dokud se o téma nezačne dítě samo od sebe zajímat. V čem se však s **Ester** neshodnou je doba, kdy se dítě se smrtí setká, v takovém případě by s ním toto téma začali oba řešit i bez předchozích otázek od dítěte. **Eva** dále tvrdí, že by téma s dítětem mohl otevřít kdokoli, kdo má k tomuto tématu zjištěné jakékoliv informace. *„Neměla bych asi žádný problém s tím, svěřit jednou své dítě do rukou někoho, kdo o tom bude mít něco zjištěné.“*

Jan se s ní neshodne a je názoru, že téma smrti by s dítětem měl otevírat pouze jeho rodič či rodinný příslušník. „*Myslím si ale, že je důležité, aby to s dítětem začal řešit buď jeho rodič nebo někdo z rodiny, aby mu ta osoby byla hodně blízká.*“

Petr je názoru, že je důležité toto téma s dítětem otevřít ale pouze v případě, že dotyčná osoba dítě dobře zná a ví, jaká slova použít a jaká je konkrétní situace. „*Měl by to s ním řešit jen někdo, kdo ho dobře zná a ví, jak na něj mluvit a zná i konkrétní situaci.*“ Myslí si také, že je lepší začít s dítětem řešit toto téma preventivně dřív, než si udělá zkreslený úsudek na základě televize, a to bez ohledu na to, zda dítě s otázkami ohledně smrti přijde samo či nikoliv. „*Začal bych to určitě preventivně řešit dřív, než by si stihlo udělat nějakou zkreslenou představu z dnešních pohádek a tak. Není na co čekat. Tím tiple, kdyby si tím procházelo.*“

Všichni respondenti se tedy sešli v tom, že je otevírání tématu týkajícího se smrti s dětmi v předškolním věku velice důležité, i když to pro dospělé často není snadné. **Ester, Eva a Jan** jsou názoru, že by se toto téma mělo s dítětem v předškolním věku otvírat až v případě nutnosti, pokud samo přijde s otázkami či se se smrtí přímo setká. Naopak **Petr** je názoru, že je potřeba toto téma otevřít preventivně.

6.2.2 Přípravenost na témata týkající se smrti

Ester se domnívá, že je na řešení tohoto tématu se svým mladším dítětem zcela připravená. Domnívá se tak na základě předchozí zkušenosti se starším z dětí, kdy toto téma musela řešit a časem se ukázalo, že dítě smrt pochopilo správně a nemělo s tím žádné problémy. „*Já si myslím, že jsem na to připravená, a to docela dobře.*“

Eva se domnívá pravého opaku, a to že na řešení tohoto tématu se svým dítětem není připravená. Domnívá se tak na základě toho, že úmrtí v jejich rodině s mladším sourozencem řešila především jejich maminka a ona tak byla pouze přísedícím. Není si tak zcela jistá, jestli by postupovala správně a myslí si, že by hodně záleželo i na situaci, ve které by se vyskytla. „*Já jsem si již o tomto tématu něco zjišťovala, i jsem byla součástí toho, když se řešilo a stejně si na to nevěřím.*“

Petr si myslí, že by ani po předchozí zkušenosti nebyl schopný toto téma s dítětem otevřít, a to hlavně z důvodu strachu. Při jeho zkušenosti totiž nedopadlo otevření

tohoto velmi citlivého tématu moc dobře a dítě na základě informací od něj získalo dojem, že se smrt může týkat i jeho a jeho negativní pocity se tím ještě více zhoršily. Byl tedy nucen vyhledat pro dítě odbornou pomoc a ztratil jistotu ve svém vysvětlování tohoto tématu a má z něj do budoucna strach. „*Po tom, jak to dopadlo minule si na to už já sám nevěřím. Hodně bych se toho bál.*“

Jan je názoru, že se na toto téma nedá nikdy zcela připravit, a proto si i sám o sobě myslí, že na něj připravený není i přes minulou zkušenost. „*Já si myslím, že se na to vlastně vůbec nedá připravit. Každé dítě je povahově jiné, proto na něj nemusí platit to, co třeba platí na to starší a podobně.*“

Ze všech respondentů se tedy jediná **Ester** domnívá, že je připravená téma smrti s dítětem řešit. Všichni ostatní si tím jisti nejsou, **Petr** má z toho dokonce i strach.

6.2.3 Zkušenosti se sdílením tématu smrti s dětmi

Ester sdílela toto téma se svým dítětem na základě úmrtí babičky Ester. Zkušenosti s tímto sdílením má kladné, protože na dítěti to podle ní nezanechalo žádné následky. Svou zkušenost by tedy využila i při budoucím rozebírání s mladším z dětí. „*Zkušenosti mám vážně kladné, když uvážím, jak to celé dopadlo.*“

Eva a **Jan** se shodli, že ani jeden z nich vlastně zkušenosti s tématem smrti s dítětem nemají. U **Evy**, jak již bylo v předchozí odpovědi zmíněno, řešila celou situaci maminka. „*Celou tu situaci řešila moje maminka. Já jsem byla jen takový přihlížející.*“

Jan svou zkušenost se sdílením tohoto tématu nepovažuje za stejnou, jako když se s dítětem řeší úmrtí blízké osoby. „*Já si právě myslím, že tím, jak to nebylo přímo úmrtí nějaké osoby, tak zkušenosti nemám.*“

Petr, jak již bylo dříve zmíněno má zkušenost negativní, protože po úmrtí maminky bylo jeho sdělení pro dítě spíše negativní a podle jeho názoru dítěti více uškodilo, než pomohlo. Usuzuje tak na základě toho, že byl s dítětem nucený navštívit psychologa. Domnívá se také, že k návštěvě psychologa nemuselo dojít, pokud by zvolil jinou formu sdělení. „*Více jsem malé uškodil, než pomohl. Už jen proto, že jsme pak museli vyhledat*

odbornou pomoc. Možná kdybych zvolil jinou formu toho, jak jsem jí to podal, tak by to celé přijala lépe a nemuselo to dojít až tak daleko, a mohli jsme to vyřešit společně.“

6.2.4 Ideální forma sdělení tématu smrti

Ester, Petr i Jan jsou názoru, že dětem by se téma smrti mělo předkládat pomocí literatury k tomu určené, a to hlavně z důvodu, že na každém z literárních děl určených k řešení tohoto tématu spolupracovali lidé, kteří mají zkušenosti s psychologií a traumatické události u dětí předškolního věku dokážou zvládnout. Literaturu zvolili také z přesvědčení, že digitálních technologií mají děti v dnešní moderní době dostatek, a tak není potřeba jim takto citlivé téma sdělovat pomocí pohádek či filmů, kde také bývá smrt často zkreslená.

Naopak **Eva** si myslí, že pro řešení smrti je ideální s dětmi řešit toto téma diskusí, přičemž dítě se bude ptát na to, co jej zajímá a dospělý bude na základě svých zkušeností a získaných informací odpovídat. *„Já osobně bych si zvolila téma diskuse, protože si myslím, že je nejideálnější, když se dítě samo ptá na to, co ho zajímá a ty mu tak můžeš přímo odpovědět.“*

6.2.5 Rodičem zvolená forma sdělení tématu smrti

Ester při řešení tématu smrti se starším ze svých dětí zvolila stejnou formu, kterou uvedla jako ideální. Pro řešení tohoto tématu zvolila knihu *Anna a Anička*. Tuto publikaci by zvolila určitě i příště z důvodu jejího velkého úspěchu. „

Stejnou formu sdělení zvolil i **Jan**, který však vybral příběh *Myši patří do nebe*. Oba volili příběh na základě situace. *„Já jsem si právě na základě toho, o co se jednalo zvolil literární dílo, Myši patří do nebe,.“*

Eva zkušenosti s otevíráním tohoto tématu za svou osobu neměla, ale její maminka použila sdělení pomocí pohádky. Konkrétně se jednalo o trochu hororovou pohádku *Usnula jsem*. Ona sama by ale tuto formu sdělení nezvolila, jak bylo zmíněno u předešlé otázky.

Petr, který má se sdělením negativní zkušenost se rozhodl pro řešení tématu v minulosti zvolit formu diskuse. Domnívá se, že podání zvolil nešťastně, proto vše dopadlo zle. Rozhodl se totiž dítěti sdělit veškeré informace přímo tak, jak je zná on z pohledu dospělého. Dnes již ví, že to není dobře a že děti jsou v tomto směru zranitelnější a jejich psychika ještě není natolik vyvinutá, aby vše pochopily jako dospělý lidé, a je proto nutné jim téma podat citlivěji. *„Celou situaci jsem jí tedy řekl tak, jak jí sám vnímám, a to byla největší chyba.“*

6.2.6 Názor na využitou formu sdělení tématu smrti

Ester ani **Jan** by určitě formu svého sdělení neměnili. Jediné, co by možná změnili by byl zvolený příběh, který by se co nejvíce snažili přiblížit k dané situaci. **Ester** by však zvolenou literaturu nejraději zachovala a dále uvedla, že pokud by knižní příběh nepomohl, pokusila by se dítěti převyprávět jiný příběh, který by poté společně rozebrali více podrobněji. *„Maximálně bych se pokusila při čtení pozměnit osobu, kdyby se to týkalo právě někoho z rodiny. Jenom v případě, že by se to týkalo třeba domácího mazlíčka, tak bych zvolila jinou knížku. Pokud by to třeba nepochopila, tak bych se pokusila na základě právě té knihy vymyslet nějaký příběh, který by jí byl bližší a poté bych to s ní podrobněji rozebrala.“*

Eva nemůže změnit sdělení, jakým jí a jejímu sourozenci bylo podáno téma smrti, nicméně by byla raději, kdyby jejich maminka zvolila alespoň pro sourozence trochu jinou formu sdělení. Myslí si totiž, že zvolená pohádka působí opravdu hororově a dítěti příliš nepomůže a vyvolá v něm více otázek, než jich zodpoví. Myšlenka celé pohádky je podle Evy skvělá, je však velice nešťastně provedená, proto působí až hororově. *„Neříkám, že myšlenka pohádky je špatně. Ale zvolila bych alespoň nějakou jinou, protože tu, co zvolila mamka je hodně nešťastně provedená a působí vážně hororově.“*

Petr by změnil své sdělení od základů. V případě, že by se ještě někdy v životě setkal se sdělováním tohoto citlivého tématu dítěti, tak uvedl, že by určitě volil jinou formu, než je právě diskuse. Pokud by však na závěr k diskusi muselo dojít, určitě by si více

promyslel, jak dítěti veškeré informace předá. „*Dneska už bych si vybral sdělení pomocí knížky.*“

6.2.7 Reakce dětí na téma týkající se smrti z pohledu rodičů

Ester si je jistá, že její starší dítě na toto téma zareagovalo pozitivně. Soudí tak na základě rychlého vyrovnání se smrtí babičky. Dítě téma díky knižnímu příběhu rychle pochopilo a od té doby nemělo opětovnou potřebu toto téma řešit. Nenastaly u něj také žádné negativní reakce. „*Celé to přijala velmi dobře a reagovala na to pozitivně.*“

Eva je názoru, že její sourozenec zareagoval na celou situaci trochu negativně a důvodem k této reakci se domnívá, že byla právě dříve zmíněná strašidelná pohádka. Ačkoliv má tato pohádka skvělou myšlenku, jejího sourozence spíše vyděsila. Nesoustředilo se sice na prožitou událost, při které rodina ztratila tatínka, nýbrž na strašidelnou pohádku, díky které se bálo nějakou dobu usnout. „*Bráška se přestal soustředit na to, co se stalo nám, že nám umřel tatínek. Ale bohužel se díky ní nějakou dobu bál sám usnout.*“

Petr se setkal s velice negativní reakcí svého dítěte. Dítě se dlouhou dobu po odchodu maminky a po Petrově vysvětlení smrti bálo i o tatínka. Každou noc ho chodilo několikrát kontrolovat a odmítalo se od něj pohnout z důvodu strachu z toho, že tatínek také odjede jako maminka a už ho nikdy neuvidí. „*Malá se o mě bála, odmítala se ode mě pohnout s tím, že se bála, že bych se už nevrátil, že bych odešel taky.*“ **Petr** byl jako jediný nucený řešit celou situaci s psychologem a se svým dítětem podstupoval psychoterapie.

Jan se setkal s kladnou reakcí dítěte na knižní příběh. Dítě na základě příběhu *Myši patří do nebe* usoudilo, že každý zemřelý se opět narodí do jiného těla, a proto smrt jejich domácího mazlíčka pojalo tak, že jejich zvířátko splnilo svůj úkol, udělalo je šťastnými a nyní se narodí do jiné rodiny, která ho potřebuje a bude jim tedy dělat radost. „*Pojala to tak, že úkolem každého domácího mazlíčka je udělat své lidské kamarády šťastné, i když jenom na omezenou dobu, protože pomoci potřebují přeci všichni. Když jim tedy rozjasní den, tak se posune zase k další rodině v podobě, ve které*

to sami nejvíc potřebují. Byla tak spokojená s tím, že Beníček bude dělat radost zase někomu jinému, kdo to potřebuje. Takže to i přijala velice dobře.“

6.2.8 Přijetí tématu smrti dětmi

Děti všech respondentů toto téma nakonec přijaly. Jediný **Petr** se potýkal s většími problémy, když byl nucen s dítětem navštívit psychologa. Nikdo další ze zpovídaných respondentů návštěvu psychologa podstupovat nemusel.

Nejlépe přijalo smrt dítě **Jana**, které se na základě příběhu *Myši patří do nebe* se smrtí smířilo s pocitem štěstí, že jejich domácí mazlíček se opět narodí do rodiny, kde ho potřebují a bude svým novým majitelům dělat stejnou radost, jako doposud jim. Tento přístup od dítěte předškolního věku je pro mě poněkud mile překvapující, že obyčejný knižní příběh dokáže v dítěti vyvolat takovéto emoce a pochopení.

6.3 Závěrečné shrnutí

Nyní bude představeno shrnutí myšlenek odpovídajících respondentů zodpovídajících stanovené výzkumné otázky. Na závěr budou porovnány výsledky kvantitativního a kvalitativního výzkumu.

6.3.1 Jaký je postoj a názor rodičů na otevírání těchto témat?

Na základě hloubkových rozhovorů bylo zjištěno, že všichni respondenti, s nimiž byl proveden rozhovor společně sdílí názor a jsou pro otevírání tématu smrti s dětmi předškolního věku. V čem se respondenti u této otázky neshodli představovala chvíle, ve které by se s dítětem mělo toto téma začít řešit. Respondenti na základě rozhovorů uvedli tři varianty: až bude dítě připravené a samo přijde s otázkami; řešit to s dítětem preventivně dříve, než se zeptá; začít to s dítětem řešit, pokud se se smrtí přímo setká ihned bez předchozích otázek.

6.3.2 Jaký zvolili rodiče prostředek k diskusi o smrti s dětmi?

K diskusi o smrti s dětmi zvolili respondenti různé formy otevírání tohoto tématu. Ve dvou případech se vyskytla forma knižního příběhu, při kterém respondenti využili literární příběh. Konkrétně se jednalo o tituly *Anna a Anička* a *Myši patří do nebe*. Tato forma pro otevření tématu smrti s dětmi se ukázala jako třetí nejčastější i na základě kvantitativního dotazníkového šetření. Další formou zvolenou respondentem z provedeného hloubkového rozhovoru byla nejčastější forma z dotazníkového šetření, a to konkrétně Vysvětlení na základě pohádky či filmu. Jako poslední byla zvolena forma prostého vysvětlení pomocí diskuse, které jako jediné mělo na dítě velmi negativní dopad.

6.3.3 Jak děti reagovaly na otevírání tohoto tématu?

Jak vyplývá z hloubkového rozhovoru se 4 respondenty, ve třech případech měla zvolená forma otevření tématu smrti s dětmi na děti respondentů pozitivní dopad, dětem zvolená forma pomohla a byla jim nakonec ke prospěchu. U dítěte jednoho z respondentů však došlo k velmi negativní reakci na základě špatně zvoleného obsahu diskuse z důvodu, že respondent neměl zjištěno dostatek informací o tom, jak podat takto citlivé téma dítěte v předškolním věku. Z tohoto zjištění vyplývá, že je velice důležité si o tématu smrti zjistit informace, abychom byli připraveni co nejlépe na to, až dítě s podobnými otázkami přijde nebo až se dítě se smrtí setká a budeme nuceni mu toto téma vysvětlit. Důležité tedy je si zjistit, jakým způsobem je to pro dítě ideální, aby nedošlo k nedorozumění a na dítě to tak nemělo negativní dopad.

7 Porovnání výsledků kvantitativní a kvalitativní části

Tato bakalářská práce měla za úkol zjistit, jaké zkušenosti a postoje mají děti v předškolním věku a jejich rodiče ke sdílení tématu smrti. Na začátku výzkumu byly stanoveny dvě výzkumné otázky pro kvantitativní výzkum a tři otázky pro kvalitativní výzkum. Všechny tyto otázky se díky rodičům a jejich dětem podařilo zodpovědět.

Z **dotazníkového šetření** bylo zjištěno, že více než polovina dětí respondentů se již setkala s někoho úmrtím. Skoro tři čtvrtiny respondentů si poté myslí, že je důležité s dětmi o smrti také mluvit.

Na základě **rozhovorů** bylo objasněno, že rodiče, jejichž děti se se smrtí někoho blízkého už opravdu setkali jsou pro otevírání tohoto tématu s dětmi v předškolním věku a jako nejvhodnější formu většina z nich uvádí literární díla. Jejich děti reagovaly na otevření tohoto tématu velmi kladně, pokud byla zvolena forma, která dítěti vyhovovala a rodič jí dokázal správně podat.

Důležitým pro tuto bakalářskou práci je zjištění, že větší polovina dotázaných rodičů se setkala s otázkami o smrti od svých dětí. To vypovídá především o tom, že i předškolní děti se již tímto tématem zabývají, ať už se s ním setkaly či nikoliv. Za nejdůležitější zjištění je však považován fakt, že větší polovina dotázaných rodičů souhlasí se sdílením tématu smrti s dětmi v předškolním věku. Bohužel si s ním občas neví rady. Je tedy velice důležité, aby se rodiče dětí o tomto tématu dozvíдали více a byli tak na něj lépe připravení.

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo zjistit zkušenosti rodičů s tématem vnímání smrti u dětí předškolního věku. Dále bylo pomocí rozhovorů objasněn pohled rodičů na samotné řešení tohoto tématu s dětmi v předškolním věku. Hlavním z cílů však bylo zjistit, jak děti, které se s tímto tématem přímo setkaly reagovaly na základě toho, jak jim samotné téma bylo vysvětleno.

Teoretická část je rozdělena na tři kapitoly, přičemž první se věnuje specifickým dětského pojetí smrti, jak se vnímání postupem věku u člověka vyvíjí, jaké jsou podle švýcarského psychologa J. Piageta v tomto porozumění důležité procesy a fáze a poslední část této kapitoly se věnuje tomu, jak děti truchlí a projevují smutek po této těžké životní situaci a jaké jsou na toto truchlení názory široké veřejnosti. Druhá kapitola je určena tématu smrti v sociokulturním kontextu, jak se vnímání smrti vyvíjelo od minulosti po současnost a také jaké faktory toto vnímání ovlivňují. Poslední kapitole pojednává o tom, jak s dětmi o smrti mluvit. Právě poslední kapitola je úzce spjata s výzkumným šetřením.

Praktická část byla provedena smíšeným výzkumem – kvalitativním i kvantitativním. Dotazník byl rozeslán široké veřejnosti. Jeho úkolem bylo zjistit jakou zkušenost mají s tímto tématem rodiče dětí, a jak se právě široká veřejnost staví k řešení tématu smrti s dětmi v předškolním věku. Navazujícího rozhovoru se účastnili vybraní respondenti z dotazníkového šetření, se kterými máme navázaný blízký vztah a nedělalo jim problém více rozebrat setkání jejich dítěte se smrtí.

Výzkumné šetření odhalilo, že řešit toto téma s dětmi předškolního věku je velice důležité, a to hlavně v případech, kdy dítě s tímto tématem přijde do styku či má otázky se tématu týkající. Větší část respondentů souhlasí s řešením tématu smrti s dětmi v předškolním věku. Právě řešit smrt s dětmi v předškolním věku by mohlo zamezit různým nedorozuměním u těchto dětí, pokud se se smrtí setkaly. V opačném případě dítě může nabýt dojmu, že smrt postihne například i ostatní jemu blízké osoby. Důležité však je, aby byla při tomto řešení využita správná forma, která se může lišit v závislosti na osobnosti dítěte.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. BOKOVÁ, Ludmila. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011. ISBN 978-80-904920-0-4
2. ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X
3. GOLDMAN, Linda. *Jak s dětmi mluvit o smrti*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0819-8
4. KAST, Verena. *Truchlení*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-22-0789-4
5. KOUKOLÍK, František. *O lidech a životě*. Praha: Galén, 2018. ISBN 978-80-7492-368-5-
6. KÜBLER-ROSSOVÁ, Elisabeth. *O dětech a smrti*. Praha: Ermat, 2003. ISBN 80-903086-1-9
7. KÜBLER-ROSSOVÁ, Elisabeth. *O smrti a umírání*. Hradec Králové: Arica, 1992. ISBN 80-900134-6-5
8. LUHMANN, Niklas. *Náboženství společnosti*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2882-0
9. MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-25236-2
10. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0332-7
11. NEZBEDA, Ondřej. *Průvodce smrtelníka*. Praha: Nakladatelství Paseka, 2016. ISBN 978-80-7432-747-6
12. PORTERFIELDOVÁ, Kay Marie. *Jak se vyrovnat s následky traumatu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-262-6
13. PÖTHE, Peter. *Psychoterapie dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-1049-5
14. ROGGE, Jan-Uwe. *Rodiče určují hranice*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-990-9

15. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5
16. SLAUGHTER, Virginia. Young children's understanding of death. *Australian Psychologist*, 40(3). Queensland: Australian Psychological Society, 2005, s. 179-186. ISSN 0005-0067
17. ŠPATÉNKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka*. Praha: Galén, 2014. ISBN: 978-80-7492-138-4
18. THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6
19. VÁGNEROVÁ, Marie. *Úvod do psychologie*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0015-3
20. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-317-2
21. WILLIS, Clarissa. The Grieving Process in Children: Strategies for Understanding, Educating, and Reconciling Children's Perceptions of Death. *Early Childhood Education Journal* 29. Johnson City: East Tennessee State University, 2002, s. 221-226. ISSN 10823301
22. YALOM, Irvin David. *Existenciální psychoterapie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-147-6

SEZNAM DĚTSKÝCH KNIH, NA KTERÉ V TEXTU ODKAZUJI

1. BROWN, Laurie Krasny a Marc BROWN. *Když dinosaurům někdo umře*. Praha: Cesta domů, 2010. ISBN 978-80-904516-0-5
2. CROWTHER, Kitty. *Návštěva malé smrti*. Praha: Baobab, 2013. ISBN 978-80-87060-67-4
3. LINDGREN, Astrid. *Bratři Lví srdce*. Praha: Albatros, 1992. ISBN 80-00-00347-3
4. ŠPINKOVÁ, Martina. *Anna a Anička – O životě na začátku a na konci*. Praha: Cesta domů, 2017. ISBN 978-80-9045-169-8
5. PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Myši patří do nebe*. Praha: Albatros, 2017. ISBN 978-80-00-04614-3

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 – Dotazník

Příloha 2 – Seznam grafů a tabulek

Příloha 3 – Rozhovor

Příloha 4 – Přepis rozhovorů

PŘÍLOHA 1 – DOTAZNÍK

- 1) Pohlaví
 - a. Muž
 - b. Žena
- 2) Věk
 - a. <18 let
 - b. 18–25 let
 - c. 26–35 let
 - d. 36–45 let
 - e. 46–55 let
 - f. 56–65 let
 - g. >65 let
- 3) Kolik máte dětí?
 - a. Žádné
 - b. Jedno
 - c. Dvě
 - d. Více jak dvě
- 4) Zažilo Vaše dítě úmrtí blízké osoby či domácího mazlíčka?
 - a. Ano
 - b. Ne
- 5)
 - a. Koho úmrtí Vaše dítě zažilo?
 - i. Prarodiče
 - ii. Rodiče
 - iii. Sourozenec dítěte
 - iv. Domácí mazlíček
 - v. Sourozenec jednoho z rodičů
 - b. Kolik let Vašem dítěti v té době bylo?
 - i. <3 roky
 - ii. 3 roky
 - iii. 4 roky
 - iv. 5 let
 - v. 6 let
 - vi. >6 let
- 6) Myslíte si, že je důležité s dětmi mluvit o smrti?
 - a. Ano
 - b. Ne
- 7) Proč myslíte, že je to důležité?
- 8) Proč myslíte, že to není důležité?
- 9) Byla Vám někdy dítětem položena otázka o smrti?
 - a. Ano
 - b. Ne
- 10) Jak jste na otázku reagovali?
- 11) Jaká forma řešení tohoto tématu s dětmi je podle Vás ideální, pokud je nutná?
 - a. Vyprávění příběhu
 - b. Prosté vysvětlení
 - c. Pomocí knihy
 - d. Pomocí pohádky či filmu
 - e. Jiné
- 12) Poznámky k tématu, názor a jiné dodatky

PŘÍLOHA 2 – SEZNAM GRAFŮ A TABULEK

Názvy grafů jsou totožné s otázkami mířenými k respondentům kvalitativního výzkumu.

GRAFY:

Graf 1: Kolik máte dětí?

Graf 2: Zažilo Vaše dítě úmrtí blízké osoby či domácího mazlíčka?

Graf 3: Koho úmrtí Vaše dítě zažilo?

Graf 4: Myslíte si, že je důležité s dětmi mluvit o smrti?

Graf 5: Proč myslíte, že je to důležité?

Graf 6: Proč myslíte, že to není důležité?

Graf 7: Byla Vám někdy dítětem položena otázka o smrti?

Graf 8: Jak jste na otázku reagovali?

Graf 9: Jaká forma řešení tohoto tématu s dětmi je podle Vás ideální, pokud je nutná?

TABULKY:

Tabulka 1: Věková kategorie respondentů

Tabulka 2: Kolik let Vašemu dítěti v té době bylo?

PŘÍLOHA 3 – ROZHOVOR

Otázka 1: Jaký je tvůj názor na otevírání témat týkajících se smrti s dětmi v předškolním věku?

Otázka 2: Myslíš si, že jsi na řešení témat týkajících se smrti připraven/a?

Otázka 3: Jaké máš zkušenosti se sdílením tématu smrti s dětmi?

Otázka 4: Jaká forma řešení tohoto tématu si myslíš, že je ideální pro sdělení tématu smrti předškolnímu dítěti?

Otázka 5: Jaký prostředek jsi při své zkušenosti zvolil/a?

Otázka 6: Změnil/a bys něco na tom, jak jsi dítěti toto téma podal/a?

Otázka 7: Jaká byla podle tebe reakce tvého dítěte na téma týkající se smrti?

Otázka 8: Jak myslíš, že dítě téma smrti přijalo?

PŘÍLOHA 4 – PŘEPIS ROZHOVORŮ

Respondentka Ester

Otázka 1: Jakého si názoru na to, aby se téma smrti otevíralo s dětmi v předškolním věku?

- Já si myslím, že bychom tohle téma s dětmi neměli řešit, dokud na to nejsou sami připravené. Samozřejmě je to přirozená součást života, takže dítě dříve či později s touto otázkou přijde, ale myslím si, že je důležité na tuto chvíli si počkat. Sama jsem si počkala na to, když za mnou Nikol přišla s těmito otázkami a až poté jsem to s ní začala řešit. Dříve bych s tím určitě sama nezačínala i přes to, že jsme si tou zkušeností předtím prošli. Každopádně by to podle mě děti měli vědět, protože v dnešní době filmů a všeho je potřeba, aby jim to bylo srozumitelně vysvětleno a nenabyli špatné představy o tom, jak smrt funguje.

Otázka 2: Dobře, v tomhle jsme spolu za jedno, já si to myslím také. Každopádně, myslíš si, že si připravená na to, až za tebou přijde Lenička s podobnými otázkami o smrti?

- Já si myslím, že jsem na to připravená. a to docela dobře. Vzhledem k tomu, že jsem si tím již prošla s Nikčou a dovolím si říct, že to na ní nezanechalo žádné následky, tak si myslím, že jsem to řešila správným způsobem a udělala bych to tak znovu.

Otázka 3: Takže zkušenosti s řešením tohoto tématu máš vlastně jaké?

- Zkušenosti mám vážně kladné, když uvážím, jak to celé dopadlo. Když babička umřela, tak Nikče nějakou dobu trvalo, než za mnou přišla. Ale právě tím, jak sama přišla a na to téma se nějak vnitřně připravila, tak si myslím, že z tohoto důvodu vše proběhlo tak, jak mělo, a proto to vzala tak v pohodě. Proto bych to podruhé udělala stejně.

Otázka 5: Udělala by si to stejně, to znamená jak? Jak si to Nikolce sdělila?

- Jelikož jsem měla trošku času na to, abych se připravila, tak jsem si našla k tomu dobrou knížku. Anna a Anička se jmenovala. Byla vlastně o holčičce, které umřela babička a ona se s tím svým způsobem vyrovnává a je to tam skvěle vysvětlené. Kdybych se příště měla rozhodovat nad tím, jakou literaturu bych vybrala, tak bych asi opět sáhla po této knížce. Ale samozřejmě by hodně záleželo na situaci a asi i na tom,

kolik by přesně Leničce bylo. Pokud by byla hodně maličká, tak bych asi zvolila nějakou pohádkovější knížku, kde jsou třeba zvířátka nebo tak něco.

Otázka 4: Takže si zvolila sdělení pomocí knížky. Myslíš si, že je tato forma sdělení ideální? Nebo jakou jinou formu případně za ideální pokládáš?

- Myslím si, že tato forma je ideální. Když to dítěti čteš, tak mu vlastně dáváš svým způsobem prostor k otázkám. Neříkám, že třeba u nějaké pohádky by to nešlo. Ale rozhodně je to u té knížky lepší. Hlavně to ale vyprávíš ty, jako jeho blízká osoba, a proto si myslím, že je to pro dítě lépe pochopitelné a lépe to tím přijme. A samozřejmě na těch knížkách pracovali odborníci, kteří mají zkušenosti s psychologií a dokážou tyto traumatické události dobře zpracovat. Neříkám, že to scénáristé nedokážou, ale asi do nich vkládám menší důvěru než právě do těch autorů knih.

Otázka 6: Já se přiznám, že právě literaturu taky považuji za ideální formu sdělení tohoto složitěho tématu. Když se na to teď zpětně podíváš, změnila bys nějakou věc na tom, jak si to Nikolce sdělila? Nebo bys to udělala na chlup stejně všechno?

- No jediné, co bych změnila by byla právě ta knížka. Hodně by záleželo na situaci, ve které by Lenička přišla. Maximálně bych se pokusila při čtení pozměnit osobu, kdyby se to týkalo právě někoho z rodiny. Jenom v případě, že by se to týkalo třeba domácího mazlíčka, tak bych zvolila jinou knížku. Jinak bych se snažila tu původní zachovat. Pokud by to třeba nepochopila, tak bych se pokusila na základě právě té knihy vymyslet nějaký příběh, který by jí byl bližší a poté bych to s ní podrobněji rozebrala.

Otázka 7 a 8: Podle tebe tedy Nikolka reagovala na toto téma pozitivně a normálně ho přijala?

- Tím jsem si naprosto jistá. Vyrovnala se s tím docela rychle, i když s babičkou trávila hodně času. Vídali se každý den. Zároveň za mnou zatím ještě nepřišla s nějakými dodatečnými otázkami, že by něco nechápala a tak. Celé to přijala velmi dobře a reagovala na to pozitivně.

Poděkování: Super, tak to mi asi stačí. Hrozně moc ti děkuji, že si mi sdělila veškeré informace o tom, jak to u vás probíhalo. Velmi si mi tím pomohla.

- Nemáš vůbec za co, stačí vždy jen říct.

Respondent Jan

Otázka 1: Jakého si názoru na to, aby se téma smrti otevíralo s dětmi v předškolním věku?

- Já s tím naprosto souhlasím. Přeci jen se s tím dítě dříve či později setká, takže je podle mě správné s ním tohle téma probrat. Samozřejmě by ale záleželo na situaci. Kdyby to bylo pouze jako preventivní, tak bych si počkal na to, až za mnou to dítě přijde. Pokud se však stane, že se dítě s úmrtím někoho blízkého opravdu setká, tak bych nečekal, až samo přijde a začal bych s ním toto téma řešit preventivně. Myslím si ale, že je důležité, aby to s dítětem začal řešit buď jeho rodič nebo někdo z rodiny, aby mu ta osoba byla hodně blízká.

Otázka 2: Já si třeba osobně myslím, že je lepší si i v takovém případě počkat, až to dítě přijde samo. Vnitřně se na to téma totiž psychicky připraví a je pro něj tak lépe pochopitelné. Ale nejsem prozatím rodič, tak těžko říct. Asi by hodně záleželo na tom, jak bych vnímala, že to na dítě působí. Kdyby na něm bylo vidět, že je na tom psychicky vážně špatně, asi bych to také začala řešit dřív, než by se samo zeptalo. Dobrá, to tedy máme první otázku. Co ale ta druhá a to konkrétně, zda si myslíš, že si připravený na to, to s dítětem řešit?

- Já si myslím, že na to se vlastně vůbec nedá připravit. Každé dítě je povahově jiné, proto na něj nemusí platit to, co třeba platí na to starší a podobně. A já i přes to, že jsem to již v minulosti řešil, tak bych si do budoucna nevěřil, že na to jsem připravený a popravdě se toho i trochu děším, až to bude třeba někdo z blízkých osob.

Otázka 3: To naprosto chápu. Není to jednoduché. Ale nějaké zkušenosti už máš, tak to zajisté zvládneš. Myslíš si, že zkušenosti, které máš jsou dobré?

- Já si právě myslím, že tím, jak to nebylo přímo úmrtí nějaké osoby, tak zkušenosti nemám. Samozřejmě mazlíček je člen rodiny to ano, ale není to podle mě to samé, jako člověk. To dítě si s ním nepovídá, nemá s ním až takové zážitky, jako právě s tou osobou. Takže bych to, co jsem právě v minulosti řešil nenazval úplně zkušeností.

Otázka 5: Já si myslím, že každý bod se počítá. I když třeba jen maličké plus, zkušenost už to je. A jak si to vlastně řešil? Jaký si k tomu zvolil prostředek?

- Já jsem si právě na základě toho, o co se jednalo zvolil literární dílo *Myši patří do nebe*. Je to příběh o zvířatech a o tom, že jim je vlastně dobře a jednou se k nám můžou vrátit v jiné podobě. Kdysi dřív jsem o něm náhodou slyšel a docela mi to bodlo a byl jsem rád, že jsem si na něj vzpomněl, protože podle mě to byla trefa do černého.

Otázka 4: A myslíš si, že právě literatura je ten ideální prostředek na sdělování tohoto tématu dětem? Nebo případně jaký prostředek z ideální pokládáš?

- Určitě literatura. Je napsaná odborníky, kteří tomu rozumí a spolupracují s různými psychology, kteří tyto traumatické události řeší dnes a denně. Myslím si, že pro děti je to také vítaná změna. V dnešní moderní době mají přece pohádek z televize a všeho kolem digitálních strojů dost, tak proč nevyužít i tu čtenou formu. Nemluvě o tom, že právě pohádky si myslím, že dokážou dětský pohled na smrt i maličko zkreslit.

Otázka 6: Takže na tom, jak si to dítěti sdělil bys nic neměnil? Nebo něco přeci jen ano?

- Neměnil. Formu určitě ne. Změnil bych maximálně příběh. Dozvěděl jsem se, že literatury na toto téma pro děti je opravdu hodně a tím pádem je z čeho vybírat. Kdyby nás to tedy potkalo v budoucnosti znovu, tak bych vybíral na základě toho, o co konkrétně by se jednalo.

Otázka 7 a 8: Když si to tedy dítěti právě pomocí příběhu *Myši patří do nebe* sdělil, jak na to reagovalo? A jak to téma jako takové přijalo?

- Reagovalo krásně. Pojalo to tak, že úkolem každého domácího mazlíčka je udělat své lidské kamarády šťastné, i když jenom na omezenou dobu, protože pomoci potřebují přeci všichni. Když jim tedy rozjasní den, tak se posune zase k další rodině v podobě, ve které to sami nejvíc potřebují. Byla tak spokojená s tím, že Beníček bude dělat radost zase někomu jinému, kdo to potřebuje. Takže to i přijala velice dobře.

Poděkování: Tak to je super. Musím se přiznat, že mě její přístup fakt mile překvapuje při tom, jak je maličká. Je to hodně zvláštní, máš velmi empatické dítě. Já ti tedy tímto moc děkuji, že si mi pomohl svými odpověďmi.

- Není vůbec za co, rád jsem pomohl, když už jsem něco takového řešil.

Respondent Petr

Otázka 1: Jakého si názoru na to, aby se téma smrti otevíralo s dětmi v předškolním věku?

- Já si třeba myslím, že bychom toto téma s dítětem otevírat určitě měli. Měl by to s ním však řešit jen někdo, kdo ho dobře zná a ví, jak na něj mluvit a zná i konkrétní situaci. Začal bych to určitě preventivně řešit dřív, než by si stihlo udělat nějakou zkreslenou představu z dnešních pohádek a tak. Není na co čekat. Tím tuplem, kdyby si tím procházelo.

Otázka 2: Myslíš si tedy, že si připravený na to řešit tohle téma s dítětem?

- Vůbec ne. Po tom, jak to dopadlo minule si na to už já sám nevěřím. Hodně bych se toho bál. Minule jsem to podal velmi nešťastně a malá se pak bála, že umřu brzy taky, a proto se ode mě prakticky odmítala pohnout. Nejenže brečela nad ztrátou maminky, ale ještě brečela i kvůli tomu, že brzy zůstane sama, protože taky odejdu, když už jsem dospělý. Takže nakonec jsem celou záležitost musel řešit až návštěvou psychologické poradny, kde nám naštěstí dokázali pomoci. Ale bylo to hrozné a na příště už si vůbec nevěřím a bojím se toho.

Otázka 3: To znamená, že zkušenosti máš vlastně negativní vid'? Nebo dalo by se na tom najít i něco pozitivního?

- Zkušenost mám rozhodně negativní. Více jsem malé uškodil, než pomohl. Už jen proto, že jsme pak museli vyhledat odbornou pomoc. Možná kdybych zvolil jinou formu toho, jak jsem jí to podal, tak by to celé přijala lépe a nemuselo to dojít až tak daleko, a mohli jsme to vyřešit společně.

Otázka 5: A jakou formu sdělení si k tomu vlastně využil?

- Čistou diskusi. Nějak mě nenapadlo v tu dobu, že děti to vnímají po svém, a ještě tomu úplně nerozumí. Celou situaci jsem jí řekl tak, jak jí sám vnímám, a to byla největší chyba. Děti jsou přeci jen psychicky zranitelnější, protože svět nechápou tak, jako třeba my dospělí. Takže je potřeba jim to podat více citlivě, než jsem to udělal já. Byla to ale vážně nečekaná událost a já na to nebyl vlastně vůbec připravený. Nemluvě o tom, že jsem toho řešil spoustu, tak mě vůbec nenapadlo, to nějak více zkoumat. Dneska už bych to udělal rozhodně jinak.

Otázka 4: A jak bys to udělal? Jakou formu sdělení by sis nyní vybral?

- Dneska už bych si vybral sdělení pomocí knížky. Ono na té literatuře pracují odborníci, kteří ví, co dělají a taky to podle toho vypadá. Takže za mě je právě tohle ideální forma. Naopak si myslím, že nejhorší forma sdělení je pomocí televize. Různých pohádek a tak. Toho jsou děti přeci jen přehlčené a je pro ně lepší a podle mě i záživnější ta čtená podoba, protože je to něco, co neznají, a tak to i víc vnímají a víc si z toho vezmou.

Otázka 6: Co konkrétně by si tedy změnil na tom, jak si to malé podal?

- Změnil bych úplně všechno! V případě, že by se to opakovalo, tak bych udělal jinak úplně všechno. Od základů. Ať už právě formu sdělení, tak i následnou případnou diskusi. Tu bych si však do budoucna hrozně moc promyslel, abych měl jasno, co dítěti chci říct a na co ještě připravené psychicky není.

Otázka 7 a 8: To je dobře. Určitě stojí za to si to promyslet. Už jen proto jak to posledně dopadlo. Neříkám, že to bylo celé špatně, je skvělé, že jsi vyhledal pak okamžitě odbornou pomoc a celou situaci si řešil. Takže malá reagovala velmi negativně a celé to téma přijímala hodně těžce vid'?

- Přesně tak. To, jak jsem jí to řekl, to jsem řekl prostě hrozně špatně. Malá se o mě bála, odmítala se ode mě pohnout s tím, že se bála, že bych se už nevrátil, že bych odešel taky. Dokonce mě chodila několikrát za noc kontrolovat, jestli jsem v posteli a jestli žiji, vždy mě musela vzbudit, aby měla jistotu. Proto jsem právě následně vyhledal odbornou pomoc a začali jsme spolu chodit na psychoterapie. Naštěstí to ale nakonec skvěle přijala díky této odborné pomoci. Za to jsem velmi rád, že to snad bylo opravdu včas a dneska je už všechno v pohodě a naštěstí to na ní snad nezanechalo žádné psychické následky.

Poděkování: Určitě to bude všechno dobré. Já ti tímto hrozně moc děkuji za pomoc, popravdě si zatím jediný, kdo má zkušenost negativní, takže mi to do mojí práce hrozně moc pomůže. Ještě jednou děkuji.

- No to vůbec nemáš za co, byl bych samozřejmě radši, kdyby to tak nebylo. Ale tak aspoň k něčemu to bylo. Jak se říká, vše špatné je pro něco dobré, tak tady se to aspoň potvrdilo.

Respondentka Eva

Otázka 1: Jakého si názoru na to, aby se téma smrti otevíralo s dětmi v předškolním věku?

- Myslím si, že je to nevyhnutelné. Dříve či později se na to dítě zeptá. Někdy ani není potřeba, aby se na to dítě ptalo a s podobnou zkušeností se setká. Pokud se s tím přímo setká, určitě bych nečekala, až se samo zeptá a začala to s ním rovnou řešit. Proto je lepší si o tom aspoň něco málo zjistit. Neměla bych asi žádný problém s tím, svěřit jednou své dítě do rukou někoho, kdo o tom také bude mít něco zjištěné. Ať už by se jednalo o jinou paní učitelku, člena rodiny či dokonce někoho z kamarádů. Ale musela bych mít jistotu, že ví, co dělá.

Otázka 2: Říkáš, že sis již o tomto tématu něco zjišťovala. Myslíš si tedy, že jsi na jeho řešení s dítětem připravená?

- Já jsem si již o tomto tématu něco zjišťovala, i jsem byla součástí toho, když se řešilo a stejně si na to nevěřím. Ono, když se tě to přímo týká, tak je to něco jiného. Jo, teoreticky o tom mluvit je věc jedna a potom to prožívat je věc druhá. Vzhledem k tomu, že jsem si to již v minulosti tak trochu prožila se svým mladším sourozence, tak si nejsem zcela jistá, jestli bych dokázala jednat správně. Asi by hodně záleželo na situaci a aktuálním psychickém stavu jak dítěte, tak i mě.

Otázka 3: Takže říkáš, že zkušenost s řešením tématu už vlastně máš?

- Neřekla bych, že mám zkušenost. Byla jsem ještě dítě a vlastně celou tu situaci řešila moje maminka. Já jsem byla jen takový přihlížející. Možná se to jednou změní, až budu mít vlastní dítě, třeba na to jako máma budu koukat jinak. Zatím si ale vážně nemyslím, že bych to zvládla. Ale kdo ví, třeba sama sebe překvapím, pokud nebudu mít na výběr a ve škole za mnou nějaké z dětí s podobnou otázkou přijde.

Otázka 4 a 5: Aha, takže ty osobně zkušenost sice nemáš, přesto si, jak říkáš byla přihlížející. Zajímalo by mě tedy alespoň, jakou formu řešení tohoto tématu zvolila Vaše maminka? A myslíš si, že byla tato forma správná nebo bys jako ideální formu zvolila něco jiného?

- Mamka si zvolila pohádku. Docela dost hororovou a depresivní. Myslím, že se jmenovala *Usnula jsem*. Já bych třeba tuhle pohádku nevolila, a to hlavně z důvodu, že

mi přišla pro malé dítě fakt nevhodná. Taková opravdu hororová. Ani mě se nelíbila, a to jsem byla starší. Já osobně bych si zvolila téma diskuse, protože si myslím, že je nejjednodušší, když se dítě samo ptá na to, co ho zajímá a ty mu tak můžeš přímo odpovědět. Uznávám, že je to asi jedna z těch nejsložitějších forem, protože musíš být s tímto tématem hodně obeznámena, aby si neřekla něco, co dítěti spíše uškodí, než pomůže. Ale právě proto, že se dítě ptá samo, tak mu nebudeš podsouvat něco, co ho třeba vůbec nezajímá a bude mít jasno jen v tom, co ho třeba vážně trápí.

Otázka 6: Přála by sis tedy, aby maminka formu, jakou Vám to podala změnila?

- Určitě jo. Minimálně aby pro mého mladšího sourozence zvolila jinou pohádku. Myslím si, že to mělo totiž úplně opačný účinek. Místo toho, aby to pomohlo jsme po ní měli ještě víc otázek než před ní. Neříkám, že myšlenka pohádky je špatně. Ale zvolila bych alespoň nějakou jinou, protože tu, co zvolila mamka je hodně nešťastně provedená a působí vážně hororově.

Otázka 7: Takže pokud takto působila pohádka na tebe, tak jak na něj reagoval tvůj sourozenec?

- Dost negativně. Podle mě právě proto, jak byla pohádka hororová. Má úžasnou myšlenku, o tom žádná. Ale malé děti spíš vyděsí. Ale přeci jen nějaké pozitivum měla. Bráška se přestal soustředit na to, co se stalo nám, že nám umřel tatínek. Ale bohužel se díky ní nějakou dobu bál sám usnout. Myslel na to ve dne v noci, neustále opakoval, že nesmí usnout a většinou usínal až naprostým vyčerpáním pozdě v noci.

Otázka 8: Právě si říkala, že se bráška přestal soustředit na to, že Vám umřel tatínek? Myslíš si tedy, že to jakýmsi způsobem přijal v tu chvíli nebo se to potom vrátilo?

- Už se o tom nikdy nezmínil. Takže se domnívám, že v tu chvíli to přijal. Když jsem se ho na to už jako větší ptala, tak mi řekl, že to překonal strach o sebe samého a časem tak zapomněl na bolest, kterou mu ztráta táty způsobovala. Byl ale hodně malý, takže možná proto to přijal tak lehce a nezanechalo to na něm hlubší následky, protože přeci jen s tátou tolik zážitků neměl, jak byl stále v práci a tak.

Poděkování: Tak doufejme, že se to na něm v nějakém jiném případě neodrazí. Já ti tímto hrozně moc děkuji, velice jsi mi pomohla, i když vlastní děti vůbec nemáš.